

РИЧИ ДОСТЯН ДВАМАТА

Превод от руски: Виолета Манчева, 1977

chitanka.info

Преди половин година неочаквано умря майката на Валка. Скоро в дома им се появи висока старица в черно — баба му. Тя прибра от широкия, нагрят от слънцето перваз на прозореца Валкините играчки, струпа ги на куп в кръглата жълта шперплатова кутия и заедно с Валка ги взе със себе си — в малкото подмосковско селце.

Първите си дни в бабината къща Валка проседя до прозореца, както се седи във влак, където все едно няма къде да се денеш. От прозореца се виждаше градината: дълги преспи и криви пръти, обвити с мустачките на миналогодишен грах.

Зад градината имаше някакви къщи. Валка ги гледаше, мълчеше и нищо не искаше. До своите неща не се докосваше.

Баба му пъкна жълтата кутия под масата и това беше много неприятно, защото по време на обяда Пелагея — бабината му дъщеря — слагаше върху кутията големите си тежки нозе.

Мина седмица. Валка нито веднъж не заплака.

Старата жена го поглеждаше, въздишаше и, случи се, не издържа и занарежда.

Валка изгледа строго баба си и каза:

— Сълзите няма да помогнат.

— Господи, света Богородичке! — възкликна старицата и се прекръсти.

Беше приела внука си без радост. Много е малък — значи не може да ѝ бъде помощник, а човек на седемдесет и четири години има нужда вече от почивка. Освен това момченцето по нищо не приличаше на покойния ѝ син. Метнал се е целият на снахата — на това отгоре не е и кръстен. Баба му не пиеше вода от канчето след него. И все пак жалостта към сирачето можеше да премине в обич, но внукът ѝ не „даваше да го жалят“. Докато мълчаливо седеше до прозореца, тя го разбираше, но щом започна да посвиква, щом се разприказва, започнаха ядове и теглила.

Една сутрин приближи до нея с пешкир на врата и поиска:

— Варвара Ивановна, посочете ми, моля ви, моето постоянно място!

Баба му се прекръсти и излизайки от стаята, продума:

— Не ме наричай така, за бога! Каква Варвара съм ти аз!

Валка вдигна рамене и вежливо отговори:

— Добре, Варвара Ивановна, ще се помъча.

Този ден той пренесе жълтата кутия изпод масата под своя креват. Когато много му омръзнеше да гледа през прозореца, Валка я измъкваше, отваряше я и... достатъчно беше да види плоските металически макари от лентите за пишеща машина, които майка му донасяше от службата си, за да изчезне желанието му да си поиграе. Тогава той вземаше сложената най-отгоре бонбонена кутия и изваждаше от нея картинките, изрязани от стари книги и списания. Някои бяха особени: колкото и пъти Валка да ги вземеше в ръцете си, те винаги извикваха у него нови мисли и догадки; например тази, на която Чкалов пътува в открита кола по московските улици, а до него седи момченце с матроско костюмче. Това е Игор — синът на Чкалов. Седи и гледа как хората приветстват баща му. Не можеш ги преброи, толкова народ!

Над снимката с големи букви пише: „Велик летец на нашето време“. Валка не разбираше съвсем ясно какво значи „велик“, но чувстваше, че да бъдеш велик сигурно е много приятно.

Валка гледаше Игор и си мислеше: „Той, то се знае, неведнъж се е возил на самолет — има си такива щастливи хора! Интересно какво ли са правили с баща си, след като са слезли от колата? Сигурно са отишли в Кремъл. А може първо баща му да му е купил истинска пушка?“.

На мястото на Игор той би поискал по-добре куче вълча порода, точно такава, каквото е във филма „Джулбарс“, и би го научил да пази границата. Къде по-интересно е, отколкото пушка!...

Откакто Валка е дошъл при баба си, колекцията му почти не се е увеличила. В тази къща не само книги, но и вестници попадаха рядко и то само във вид на кесии.

Веднъж Варвара Ивановна донесе сушени гъби, завити в парче вестник. Валка си го изпроси. Дълго го глади със студената чугунена ютия, изрязва всичко излишно, прочете надписа: „Дворец на съветите“. Това бе странно здание, издигащо се над земята на тераси. Колкото отиваха по-нагоре, терасите се стесняваха, а най-отгоре беше Ленин. Валка веднага го позна, защото държеше ръката си така, сякаш стоеше върху бронирания автомобил.

Стените на двореца светеха отвътре и на Валка му се струваше, че сега там е лято.

Над светеция дворец имаше още един надпис: „Паметник на епохата“.

Валка мисли, мисли и не можа да разбере:

— Варвара Ивановна, какво значи „паметник на епохата“?

— О, господи, поне веднъж да беше попитал нещо свястно!...

Сега хич не ми е до паметници.

Баба му беше ядосана. Тя напразно бе чакала на опашка за захар. Вместо захар донесе сушените гъби. Гъбите бях черни, страшни и от тях вонеше като от стари обувки, които се сушат върху печката.

Като не получи отговор, Валка взе един зелен молив и се залови да зачертава непонятните думи. Той винаги постъпваше така — или научаваше, или се отървяваше от неясното. После той сложи „Двореца на съветите“ в бонбонената кутия. И пак му стана скучно.

Какво е това място, където няма нищо: нито детска градина, нито училище. На Валка отдавна му беше време да тръгне на училище, но баба му смяташе, че още е рано.

Валка сам си търсеше занимания. На пруста намери една дебела тояга, издялка единия ѝ край, пригоди го към четката, но когато се нахвана да го прикрепи, та Варвара Ивановна да не се навежда като мете стаята, баба му се намръщи, взе четката и каза:

— Няма смисъл да правиш такова грозилище!

Отначало Валка много се учуди, но после добре поразмисли и разбра защо „няма смисъл“ — просто с тази четка в бабината къща само дето зъбите не си миеха. С четката чистеха дивана и печката, метяха пода, бръскаха снега от дрехите.

Четката беше от истинска четина, затова баба му се отнасяше с уважение към нея — изтърсваше я о дланта си и я поставяше на лавицата до печката.

В къщи нямаше метли. Според Варвара Ивановна те бързо се проскубват. За пруста имаше брезови метлички — щяха да стигнат за цяла зима.

Затова пък баба му остана много доволна, когато Валка излъска със ситно натрошена тухла медните свещници и подравни краката на табуретката, за да не се клати. Когато свикна съвсем, Валка започна да донася дърва от сайванта и да изнася сутрин пепелта.

Старицата виждаше всичко това, ценеше го, само дето неговият не детски език ѝ тежеше и я плашеше. В желанието си да направи Валка поне външно свой, тя му уши селски гащи от чортова кожа.

Валка нахлузи безобразните гащи, разходи се из стаята тежко-тежко, няколко пъти приклепна, после докосна баба си по ръката и ѝ каза:

— Много ви благодаря, Варвара Ивановна, много удобни панталони.

В отговор баба му само въздъхна. А Валка я изчака да излезе от стаята и отиде при съседката Ксюша, жената на обуцаря, с която се беше сприятелил, помоли я за обуцарски нож, изтича в сайванта и там, като свали гащите, проряза отстрани две дълги цепки. Оттогава така си ходеше — с ръце в „джобовете“.

Баба му като го видя не каза нищо, подгъна дупките, за да не се разръфат, но джобове не му прикачи. Тя смяташе, че джобовете приучават към кражба.

По-зле стояха нещата с лелята на Валка. Веднага щом момчето се появи в дома им, Пелагея започна да се храни отделно. Тя завинти халки към вратичките на бюфета и окачи върху тях голям ръждясал катинар. Валка прекрасно разбра защо: майката и дъщерята се караха пред него по този повод.

Самият Валка намрази Пелагия от минутата, в която я видя. Пелагия имаше толкова тясно лице, че накъдето и да погледнеше, на човек му се струваше, че го гледа отстрани и жълтото ѝ изпъкнало око без ресници направо казваше: „А аз теб ей сега ще те клъвна!“.

Освен това тя имаше противен рязък глас; говореше без да си поеме дъх дори и тогава, когато в стаята не оставаше никой, защото не можеше да спре веднага.

Тя работеше в склад за дървен материал и се връщаше у дома по всяко време. Идваше и още от прага крещеше: „А в склада има толкова работа, че и на глупака ще му дойде до гуша!“. Първите дни Валка никак не се обръщаше към нея — нито лельо, нито лельо Поля; той не знаеше къде да се скрие от нея. От нейната злоба, една такава особено безсрамна. Другите хора се стараят да прикрият това в себе си, а Пелагея обратно — ругае дълго и с удоволствие.

Веднъж изгасна светлината тъкмо в момента, когато Пелагия се върна у дома. Баба му търсеше в тъмното свещта. Валка стоеше до вратата, без да мърда, за да не събори случайно нещо.

— А къде е тоя изрод? — попита Пелагия, като влезе.

Баба му промърмори нещо. Валка стоеше мълчаливо, но сърцето му така лудо биеше, че му се струваше, че и те го чуват. Той напипа вратата и тихичко се измъкна на пруста, постоя малко в тъмното, после се изправи, плю към затворената врата и за пръв път в тази къща заплака.

Баба му не го намери лесно — в сайванта зад дървата, измръзнал, без шапка и палто.

След този случай старицата стана по-ласкава с внука си, а между Валка и леля му започна истинска война. Сега тя го наричаше „изрод“ и в очите.

Но и Валка си го биваше — той намери чудесен начин да изкарва от кожата тази зловна четиридесетгодишна жена: непрекъснато я поправяше. Само Пелагея да отвори уста и Валка с весело презрение я зяпва в тясната подвижна уста и започва:

— Ти пак неправилно говориш. Трябва да се казва „дезинфекция“, а не „дифинфекция“.

Пелагея разярена се изплезваше на момчето и изчезваше от стаята, като така силно тръскаше вратата, че от тавана се посипваше мазилка, а по пода се разбягваха паяци.

В такива случаи баба му беше на страната на дъщеря си, но никога не се намесваше. Само погледне внука си през рамо, сякаш е нечиста сила и се прекръсти. А Пелагея замлъкваше за дълго, като се мъчеше дори да не поглежда към момчето, което мразеше, защото беше красиво, беше по-умно и по-сдържано от нея, но главното — заради това, че само на нея й говореше на „ти“.

Детското рядко прозираше във Валка и то само когато не му беше добре.

Веднъж беше седнал до масата, подпрял с ръка слепоочието си, и тъжно гледаше мухата, която пълзеше по лепкавата мушама, и макар да му се струваше, че мухата се пързала на кънки, хич не му беше смешно.

Баба му го попита:

— Какво ти е, чедо?

— Главата ме боли.

— От какво ли те боли?

— Не знам. Сигурно защото казах на Гришка, че е „хърба“.

Валка не обичаше обучающа Гришка — заради него жена му Ксюша често плачеше. „О, господи! — нареждаше тя. — За какво си ми пратил тоя разхайтен мъж?“ Валка посвоему тълкуваше тези думи. Той ги свързваше с това, че Гришка никъде не работи — разхайтен човек — и върви с такава походка, сякаш са му изтръпнали и двата крака.

Валка бе уверен, че Ксюша е добра. Първо, тя обичаше навсякъде да е чисто; после — беше много силна, чудесно цепеше дърва: отведнъж прас — и готово! Тя работеше като чистачка в клуба и у дома си вършеше всичко сама, а Гришка никога с нищо не ѝ помагаше. Дойде, хапне и излезе.

Ядеше като свиня — с ръце вадеше месото от супата, а когато поднасяше лъжицата към устата си, кой знае защо пулеше очи. Цялата мушама след него беше изпонакапана.

Случваше се Ксюша да прибира масата и да мърмори: „То моето живот ли е, навред само мръсотия — чак да ти се дореве!“. И току изхлипа. Но тутакси се успокои и после до късно седят двамата с Валка до печката.

Вратичката на печката беше отворена. Ксюша палеше огъня, гледаше го и въздишаше. На Валка му се струваше, че той знае за какво.

Много рядко тя беше в добро настроение и тогава му разказваше как е живяла преди при баща си. В тяхното семейство са четири сестри и само един брат. За него Ксюша с гордост разказваше, че е работлив, и весел, и сърдечен — бащина отмяна. Така беше казал и старецът: „Няма да умра, докато не стане капитан“. Ако семейството им не е толкова голямо, Ефим отдавна да е завършил техникума за речно плаване. От дома пишат, че тази година непременно ще отиде да се учи. „Добре ще е — въздишаше Ксюша. — И моята надежда е в него — мисля си: ще стъпи на крака и мен ще изтегли нагоре, на широкия друм.“

Тя разказваше всичко това с тъга, но каквото и да говореше, Валка го досмешаваше, защото всички думи Ксюша произнасяше така, както един познат на майка му, когато имитираше попа. А и Валка, постоеше ли по-дълго при нея, после известно време без да иска говореше така, а Варвара Ивановна се сърдеше: „Пак заока Кострома!“. Валка се учудваше откъде баба му знае, че Ксюша му е

разказвала именно за Кострома, нейния роден град. Той много се сърдеше, подозираше я, че тя подслушва зад вратата, но мълчеше: какво да сториш, щом нея не я е срам.

Колкото повече време минаваше, толкова с по-голямо желание ходеше Валка в дома на общаря Гришка. А веднъж като чу как гальовно приказва Ксюша с козата в сайвантчето, окончателно реши, че жената на общаря е добър човек. С нея той съвсем не се чувстваше малък, а понякога тя дори му се струваше глупава. Може би защото Валка не разбираше както трябва Ксюшиното тегло и за него „разхайтен мъж“ не означаваше нищо повече от която и да е ругатня, да речем „тъпа кратуна“, и естествено не можеше да проумее как може Ксюша всеки ден да се възмущава от Гришка.

Ето той например разбра, че Пелагея е „гадина“, поплака веднъж заради нея — и толкоз.

Така измина първата зима. Валка съвсем свикна с новото място. Той изобщо с всичко свикваше много бързо. Откакто се помни, живееше все по детски домове — майка му непрекъснато боледуваше.

Отначало Валка се чувстваше зле. После разбра: за да ти е добре, трябва да се мъчиш да не плачеш и главното — да не искаш много. Кажат ли: „Измий си ръцете!“ — тутакси трябва да оставиш играчката и да си миеш ръцете. Кажат ли: „Изяж си супата!“ — трябва да я изядеш, ако ще да ти се повръща от нея. Тогава е сигурно, че никой няма да ти вика: „Невъзможно момче!“, „Отвратително дете!“ или „На кого казах?!“. Тъкмо затова, между другото, Валка най-вече презираше възрастните. От ясно по-ясно е на кого е казано! Какво има толкова да питат?

Много го учудваше и сърдеше това, че хората като пораснат, забравят, че самите в детството си не са били глупаци. Валка например, когато беше в старшата група, обичаше да се грижи за малките и никога не им крещеше.

В дома на баба си той от самото начало се държеше като единствен мъж в семейството.

Когато слънцето осветяваше само покрива на сайванта, а земята беше още тъмна и студена от нощта, Валка излизаше на вратата и по облаците определяше времето. После без да бърза слизаше на двора. Твърдата пътечка в тревата, заобикаляйки сайванта, отвеждаше до тясна къщичка, прилична на къщичка за скорци, поставена на старата ела.

На връщане Валка се отбиваше в двора на Ксюша, спираше до сайванта и дълго гледеше козата през процепа. За по-удобно се опираше с ръце в коленете; надлъжните дупки на хълбоците му, заменящи джобовете се разтваряха. През тях проникваше вятър. Понастръхнал, Валка се връщаше у дома.

С първите топли дни той започна да се мие с дъждовна вода от бъчвата, макар на пруста да имаше умивалник.

Като се измиеше, той влизаше в къщи с мокро лице, изтриваше се и чак тогава казваше:

— Добро утро, Варвара Ивановна.

Това дразнеше баба му и тя му отвърщаше различно. Понякога: „Господи, божке свети!“, а понякога „Добро, добро!“. Често изобщо не се обаждаше. Тогава Валка я питаше:

— Вие защо ми се сърдите?

Вече без да прикрива раздразнението си, старицата отговаряше:

— За какво да ти се сърдя? Да не би да си ми длъжник?

— Тогава дайте ми, ако обичате, херинга; само че аз сам ще си я очистя.

Валка клякаше до пънчето, което служеше вместо пейка, и чистеше херингата върху парче брезова кора — изкормяше я, изваждаше гръбнака ѝ и чак тогава я нарязваше на тънки резенчета. Не като баба си — тя я режеше направо с червата и люспите.

— А сега ми се пие и чайче — казваше Валка.

По време на чая, както се и полага на един мъж, той започваше да разсъждава, а това баба му най-много мразеше.

— Навред децата са си като деца — оплакваше се тя на съседите, — а този, грях те е да помислиш какви ги приказва понякога.

След закуска Валка като истински мъж тръгваше по работа.

До лятото той се запозна с най-близките съседи и дойде до извода, че повечето от тези, които познаваше, са странни хора: нито през зимата, нито през лятото вършеха нещо, просто си живееха ей така! Е, чоплеха из градините си когато им хрумне, но това не е работа все пак. От момента, когато Валка започна да проумява едно-друго в тоя живот, той свикна с мисълта, че всички хора всеки ден и главно рано сутрин отиват на работа. Даже майка му, докато не беше много болна, ходеше на работа. А него още по тъмно го измъкваха от леглото, обличаха го набързо и го завеждаха в детската градина.

А тук не можеш ги разбра: Пелагия отива в своя склад за дърва не сутрин, а по всяко време и се връща у дома когато си поиска.

Валка напълно споделяше мнението на новата си позната леля Лиза Кирюшкина, която каза за Пелагея: „Цяла телица, а се преструва, че работи. Откъде ги взема само тия пари!“.

За семейството, което живееше през една градина от Ксюша, съседите казваха, че ги храни кравата. Оказа се, че те карат мляко в Москва и там скъпо го продават. А това работа ли е?

Гришка обучава съвсем никъде не работи. Поправя обувки у дома си колкото за пред хората, но когато на някого му притрябват дърва, търси Гришка; когато трябва да намери сено посред зима, също питат Гришка. И той набавя и дърва, и сено на безбожна цена, че отгоре и се назлъндисва.

„Нима само Гришка е такъв? Колко такива паразита пият кръвта на големия град — казваше леля Лиза. — Не са нито селяни, нито работници!“

Валка смяташе, че тя има пълно право да говори така, защото и петте дъщери на леля Лиза всяка заран още по тъмно заминават в града на работа, а двете, освен това и учат.

Изобщо леля Лиза веднага хареса на Валка, защото с всички разговаря много хубаво, а главното — каквото и да каже и на всички им е смешно и тя се смее.

Валка не можеше да понася, когато хората изкълчват думата, а леля си Лиза не му се искаше да я поправя. Навярно защото тя повече измисляше, отколкото да изкълчва думата. Децата, козлетата, пилетата тя нарича с една дума — шишаркоядци. Думата „тези“ тя произнася много сладко и смешно: „тейзи“.

Валка се сприятели с леля Лиза бързо, след като веднъж заедно отидоха за гъби.

— Тейзи, що растат около нас — учеше го леля Лиза, — тейзи са червивки: тях не ги вземай, тях не ги бива! Гнилоч! Разбра ли?

На Валка му беше толкова смешно, че не можеше да каже гласно: „Разбрах“.

Леля Лиза му направи забележка, от която му стана още по-смешно:

— Ти какво клатиш глава като кон на празни ясли? Ти ме слушай, аз те уча.

А самата също се смее, после изведнъж охна и спря, скръсти ръце на корема си и ласкаво загледа една дребна гъбка, приличаща на дървена матрьошка.

— Свято нещо е гората... Нашият баща навремето намереше ли манатарка, от радост я целуваше...

Събраха много гъби. Валка, то се знае, повече, защото е по-близо до тях и по-ги вижда.

От гората леля Лиза го заведе у тях да проберат гъбите, после не го пусна.

— Ще се наобядваш у нас, моите момичета скоро ще си дойдат! С влака хората „пристигат“, а те „пътуват“ — поясни леля Лиза. — Така ме е учил началникът на гарата.

Те седяха, пробираха гъбите, без да бързат; леля Лиза разказваше дълга история за младичкия началник на гарата, на когото цялата му служба е дето носи червена фуражка.

После леля Лиза разказа как ходила в града за манифактура, нищо не намерила и решила поне да купи хубав сапун, а там — ето ти сапун, викат, ама със сапуна върви и пудрата, пък ти както искаш!...

Валка много се учуди: вместо да започне да ругае, както направи баба му, леля Лиза се разсмя.

— А то каква пудра! Таман за бабички — казва се. „Букетът на моята баба“! Как ти се вижда!

Валка не можеше да не си спомни как злобно ругаеше Варвара Ивановна, когато към житото ѝ дадоха и пакет суха лимонада, която се наричаше „Крем сода“. Варвара Ивановна ходеше из стаята, мятеше каквото ѝ попаднеше и крещеше, че искат да я отровят, че содата е за миене, а не за пиене!

А леля Лиза продължи да разказва и колкото по-нататък, толкова по-смешно.

— Пак добре, че моите щерки не са научени на разните му там пудрила-мазила. То си е и така, щом майка им откак се е родила друго освен чиста вода не признава. В целия ни род само една кокона имахме — прости ме, господи! — все ѝ се щеше да е красива. Купила отнейде някакъв мехлем, смесила го с йод, наплескала си лицето и какво се получило? Станала екзема!

На Валка му беше приятно, че леля Лиза говори с него за всичко каквото иска, без да избира като другите — това е за възрастни, а това е за малки.

Докато говореше с него, тя нито за миг не преставаше да си гледа работата, нищо не объркваше като Варвара Ивановна и не забравяше да посоли.

Щом напали печката, леля Лиза избърса ръцете о престилката си и тръгна към вратата. Там на стената до мивката висеше плакат, залепен направо върху тапетите. Валка позна плаката още щом влезе, защото неведнъж го беше виждал по улиците на Москва и в коридора на майчиното си учреждение. Това дори не беше плакат, а просто голям бял лист хартия с надпис в горната част „Северът е превзет!“, затова пък съвсем долу в ъгълчето, бе нарисувана малка черна палатка със знаме и големи букви на покрива — „СССР“. До палатката са застанали четирима еднакви човека, вдигнали ръце към въображаемото небе. Но Валка отлично знаеше кой от тези човечета е Папанин, кой е Ширшов, кой — Кренкел и кой — Фьодоров.

Като се приближи с леля Лиза до плаката, той видя, че цялата „снежна пустиня“ между надписа и палатката е запълнена с разписанието на влаковете, разделено на няколко колонки, та леля Лиза да знае с кой влак пристига всяка от дъщерите ѝ.

— Днес най-рано ще си дойде Клавдия — каза леля Лиза и се залови да разпалва огъня в печката. — С тези гъби винаги закъснявам...

След това и Валка започна да дава ухо на влаковите свирки; но той чакаше не Клавдия, а Надя. Интересно, ще я познае ли, или не? Валка очакваше, че вратата ще се отвори и той ще види нещо необикновено. Имаше основания за това: щом заприказва за „средничката“ си дъщеря, леля Лиза му нареди:

— Вземи стола, постави го ей таме — на скрина е, под стъклото, крайната отляво.

Валка доближи стола до високия старинен скрин. Под дебелото зелено стъкло той видя една снимка, изрязана от вестник: две девойки с някакви железни неща на раменете — нещо като огромни отвертки, и до тях момък с кепе.

— Вие грешите — каза Валка, — тя навярно е първата отдясно, защото отляво — това е работник.

— Тъкмо тя е.

— Този с кепето.

— Тя!

Валка не повярва и прочете надписа: „Най-добрите щамповици на рудник № 55 на Покровский радиус. Отляво надясно — Н. Кирюшкина, В. Винокурова и Т. Андреева“.

— А защо си е сложила кепе?

— Иди я питай!...

Първа наистина пристигна Клава. За нея Валка вече знаеше едно-друго. Например че тя е най-голяма от сестрите, после, че в завода е активистка. И влиза в някакъв триъгълник, и всички я уважават.

Самият Валка все още не можеше да реши добър човек ли е Клава, или не, защото тя повече мълчеше.

Половин час след пристигането на Клава вратата неочаквано се отвори и в стаята влезе девойка със сив вълнен шал, която много приличаше на Клава. Това беше Надя.

С нейната поява стана шумно. Започнаха разговори за метрото.

Леля Лиза внимателно слушаше градските новини, но накрая каза, че според нея, градовете са нужни само за учение, а може и съвсем да ги няма — по-малко мошеници ще има...

— А-ама че го рече — проточи нечий непознат на Влака насмешлив глас. На прага беше застанала най-малката дъщеря на леля Лиза — Ленка. С влизането си тя се включи в разговора и почна: — Градовете — това е преди всичко индустрия! Това са огнища на социалистическия бит... това са центрове...

— Така е, така е, а ти все пак си глупавичка — спокойно отвърна Клава, наведе се и целуна майка си.

Ленка сърдито си свали палтото и Валка видя колко слаба, дългоръка и изгърбена е тя. А за нея леля Лиза с гордост му казваше:

„Поне една прилича на баща си!“.

— Няма защо да се карате — примирително проточи леля Лиза. — А аз какво казвам? Нали тъкмо това казвам, метрото — ей че хубаво нещо е! Ето къде те смятат за човек! И чисто, и удобно, и радва окото!

Като гледаше сестрите, Валка не можеше да се досети коя е по-голяма, коя — по-малка. Всички те, освен Ленка, приличаха на майка си — ниски, набити, всяка посвоему некрасива и всички еднакво чудесни и говорят с гласа на леля Лиза — дори странно.

Щом се събра цялото семейство, веднага седнаха да обядват. Леля Лиза цял ден се занимаваше с обяда, а приготви само копривена чорба и за второ — пържени гъби с картофи.

Сестрите се измиха и седнаха на масата. Леля Лиза настани и Валка. Настани го така, сякаш той винаги е бил там.

— Мале — повика я Клава, — ще дойдеш ли утре с нас на колективно посещение?

— На какво?

— На „Чуждо дете“.

— Ами ще дойда! Мен хляб не ми трябва, дай ми да се посмея — зарадва се леля Лиза. — Два пъти ходих, ще дойда и за трети!

След чорбата на масата се появи огромен тиган с пържени гъби и дълбока паница с едри, дъхави варени картофи. Валка гледаше с възхищение бялата купчина: там като в сняг нещо проблясваше и синкаво светеше. От картофите се вдигаше пара, някак празнична, и на всички поравно се падаше от парата, тя доплуваше до носа и облъхваше лицето със силен аромат на гъби. Беше весело и горещо. А леля Лиза не преставаше да притуря в чиниите с дълбоката дървена лъжица и ловко, и щедро. А когато Ленка взе олиото и започна да налива от бутилката в лъжицата, леля Лиза се намръщи и каза:

— Наливай направо в чинията, инак цял живот с лъжица ще просиш!

Валка си помисли, дори забележките на леля Лиза са хубави, не са като на Варвара Ивановна: „Дояж кашата, че инак цялата ти муцуна ще се изкеляви!“.

И приказките в този дом са други. Всички имат хубаво настроение, особено леля Лиза. Тя и като шета пак е весела. Дъщерите ѝ я молят:

— Ти, мамо, седни, седни!

— Ох, не! — отвърща леля Лиза. — Аз като спра и кръвта ми спира; щом се хвана за работа — и тя се залавя за работа. Човек като не работи и по-рано ще умре, а на мен ми е мерак да си поживея още.

Щом се наобядваха и тутакси отместиха столовете, сестрите се надигнаха и след минута не остана нито една мръсна съдина. На масата се появи платнена покривка. Клава разгърна върху нея вестник, за да не я намаже с мастило, нареди върху вестника книги, тетрадки и искаше да седне, но дотича Ленка и каза: „Твоите конспекти ще почакаат!“ — наведе се над масата и я избута до прозореца.

Леля Лиза въпросително погледна Ленка, приближи до печката и взе по една чугунена ютия във всяка ръка. „Къде ще заповядаш да ги сложа?“

Вместо отговор, Ленка пхна под мишницата на майка си руло тапети, измете пода от печката до вратата и през цялата стая, разгръщайки се постепенно, се проточи зелена пътечка.

Ленка обърна тапетите откъм опаката бяла страна, притисна двата края с ютиите и се залови да набелязва думите. Тя ходеше покрай бялата ивица с молив и гума, от печката до вратата и обратно, навеждаше се, драскаше нещо, грешеше, триеше с гумата и започваше отново.

Леля Лиза стоеше до нея, скръстила ръце на корема и добродушно се подсмиваше:

— Комай цяла верста вече изписа... — На леля Лиза много ѝ харесваше, че „поръченията“ на малката ѝ дъщеря никога не свършваха, защото рисува хубаво. И какъв юнак е само — за една вечер два лозунга може да напише! Единият ще започне с думата „Даваш“ другия с думата „Долу“ — и двата са нужни.

— Никак не се побира „лизъм“, ще трябва да направя по-тесни буквите — угрижено каза Ленка.

— А каква е тази нова дума?

— Съвсем не е нова. Ти какво, „капитализъм“ ли не знаеш?

Най-накрая Ленка вмести всички думи, изми паничката на котето, наля в нея червено мастило и се залови да пише с широка плоска четка. На Валка чак дъхът му спря — така красиво, леко и бързо се очертаваха буквите. Той седеше на пода от другата страна на лозунга и заедно с Ленка се преместваше от печката към вратата.

Надя переше настрани, за да не пръска. Клава пишеше своите конспекти. Сима се беше свила в ъгъла на кушетката с книжка. Вера в другия ъгъл — също с книга. Леля Лиза приседна до масата срещу Клава и разгъна своето плетиво.

— Момичета, да бяхте прочели нещо на глас: че взех да не виждам вече, само дето мога още да плета.

— А какво искаш? — попита Сима.

— Ами все за същото, за това как хората живеят по земята...

Валка седи, слуша, заедно с другите се замисля, с всички високо се смее, като че ли всичко разбира, пък и да не разбира всичко до край — много важно: на него също му е весело и хубаво в този дом.

Имаше още една причина, поради която Валка свикна с Кирюшкини. Колкото и умен и голям да беше, но и на него все пак му се искаше поне понякога да го погалят по главата или някой да го попита, да речем: „Как си?“ или „Защо си такъв тъжен?“. Леля Лиза така добре умееше да го прави, че Валка неведнъж си мислеше: защо тя не ми е баба?

Варвара Ивановна се правеше, че не се меси в работите на внука си, но ревниво и зорко го следеше и винаги знаеше къде е отишъл.

Тя забеляза, че Валка с часове изчезваше някъде и го проследи.

Той си играеше на двора и изведнъж скочи, послуша се за нещо, после изтича от мястото си напреко през двора, през съседните градини към дома на „шавливата вдовица“, за която Пелагея говореше какво ли не. Старицата се спусна след внука си.

Валка прескочи високия праг и се втурна към детското креватче, което стоеше в отдалечения ъгъл на полупразната, отдавна неметена стая. Над креватчето беше метнат чаршаф, прикрепен от всички страни с щипки за пране. Отчаяно плаещото бебе тикаше глава в опънатия чаршаф. В другия край на мръсната маса седеше момиченце на около шест години и също плачеше.

Валка махаше щипките и ругаеше:

— Тъпа кратуна!

Баба му се отдръпна от вратата и прихна — така тя наричаше Пелагея.

Валка измъкна двегодишното момченце от креватчето и целият почервенял от напрежение го домъкна до масата, сложи го да седне, изтри мокрото му лице и със строг глас нареди на момиченцето:

— Дръж брат си, че ще се плъосне на пода!

След това отиде до креватчето и пхна ръце дълбоко в „джобовете“ си, дълго гледа и поклати укорително глава.

— Има време да се шляе от сутрин до вечер, а няма време да погледне детето!

Старицата отново прихна в носната си кърпа, като този път позна думите на Пелагия.

Валка въздъхна силно и се качи в креватчето. Той дълго се бави там, докато преобърна на другата страна мокрото дюшече. Застла го с чаршафа, от който майката правеше на момченцето клетка, за да не падне.

След това, важно крачейки, Валка се върна до масата, покатери се отгоре, вмъкна се между двете деца и първо се усмихна на едното, после на другото. Сетне пхна ръка в пазвата си и измъкна оттам бучка захар. Отхапа и даде първо на момиченцето, но не в ръката, а направо в устата:

— Прибери си мръсните лапи!... А сега си затвори устата и смучи!

На дребосъка също сложи „бонбонче“ в устата, след което го наклони напред и докато смучеше, Валка го придържаше в тая поза, та момченцето да не се задави.

Назад баба му вървеше бавно и бършеше очи. Тя отиде при Ксюша и заяви, че внукът ѝ е преобърнал сърцето наопаки и че ръцете да ѝ изсъхнат, ако тя някога го закачи с пръст или вземе да му се кара, че мъкне ядене от дома кой знае къде?

Още същата седмица, без да каже някому нещо, Варвара Ивановна купи коза. От това че много я избира и се пазареше до втръсване, козата се случи никаква. Но тя веднага хареса на Валка, защото баба му каза:

— Твоя нек да е!

Козата беше стара, с проскубан врат и мръснобяла на цвят; това обаче нямаше никакво значение. Лошото беше друго. Козата си имаше име. Казваше се Катка. Не можеше да я преименува — Валка разбираше това: тя отдавна бе свикнала с името си. Много жалко! Колко хубаво би било да я нарече Джулка. А ако се беше паднал козел, Валка непременно щеше да го нарече Джулбарс.

От този ден Валка стана много зает. Сега умуваше само вечер за чая. Сутрин хапваше на две на три: бързаше в гората.

Веднага след закуска той вземаше една малка кошница за гъби и слагаше в нея къшей хляб и сол. Кошницата надяваше на лявата си ръка, а ръката пъхаше в „джоба“; кошницата се полюшваше на лакътя му. После той извеждаше от сайванта козата с една дълга връв. Намотаваше края на връвта на дясната си ръка и заедно с връвта също я пъхваше в „джоба“. Така те се запътваха към гората. Отпред Валка, отзад — на голямо разстояние — Катка.

Козата се оказа с противен характер: тя непрекъснато се спираше и гледаше просто така с котешките си очи. Можеше да си стои и цял час.

Валка се обръщаше към Катка и я питаше:

— За какво мислиш пак, а?

Катка мълчеше и не се помръдваше от мястото си. Тогава Валка със сърдита походка се приближаваше до нея, намотаваше цялата връв

на рогата ѝ като на макара, прегръщаше я с една ръка през шията и съвсем приятелски ѝ говореше:

— Хайде сега да вървим!

Катка веднага тръгваше. Валка я гледаше в предните копита и се стараеше да крачи в такт.

Валка до залез-слънце пасеше козата си. Баба му не се тревожеше за него, знаеше, че няма да се изгуби, макар че ѝ разказваше, че отива много надалеч на някаква поляна с повалена бреза.

Колкото и да се стараеше Валка, козата пасеше лошо и не даваше мляко — само за смях, по израза на Пелагея, която естествено, беше против козата и, когато купиха Катка, каза: „Не мога да търпя нито котките, нито кучетата — никакви животни не обичам, аз себе си не обичам, та камо ли тях“.

Вечер Валка дълго разпитваше Ксюша как да подобри апетита на Катка. Ксюша с охота разговаряше на козешки теми, защото тя самата се мъчеше със своята Наяночка — красива, капризна, тънкогласа козичка, чието блеене, ситно и често, наподобяваше грахови зърна, които непрекъснато се сипят от нея. Наяночка блееше така: „Ме-е-е-е-е-е-е“. Катка по-скоро мучеше шумно и ниско: „Бе-у!“.

Наяночка изобщо беше особена: обичаше да ходи само по пътечки, не пасеше къде да е и така нежно пощипваше тревата, сякаш се страхуваше да не изцапа хубавичката си муцуна.

Според Ксюша това се наричаше „превземки“. Ксюша много нежно се отнасяше към козата си. Но неизменно повтаряше: „Крава трябва да се купи, от козата няма сметка“. Валка се съгласяваше с Ксюша, но той самият не искаше да има крава: нея не можеш да я прегърнеш през шията!

Към края на лятото Катка изведнъж, просто ей така, започна да дава мляко.

Бабата изглежда подозрително внука си и го попита:

— Ти с какво я гощаваш? Да не би с хляб?

— С дъбови листа — отвърна Валка.

— А кой те научи?

— Никой — излъга Валка, — сам се досетих.

Баба му се престори, че е повярвала, а след време пак го подкачи:

— Ти какво правиш до късно из гората?

— Паса Катка — отново излъга Валка.

На него не му се искаше да разкаже на Варвара Ивановна, че вече има нов познат, защото той беше курортист, а ако Пелагея научи, веднага ще започне да му се подиграва. Тя винаги говори за курортистите какво ли не.

Запознаха се в гората. Валка беше напъхал трева в долния край на ризата си и наведен над Каткиното ухо, приказваше с козата:

— Хайде обясни ми, Катя, защо поне не опиташ? Може би тъкмо това е много вкусна трева. Опитай, моля те, аз те моля — чуваш ли?

Катка само мърдаше ухо, накрая отмести муцуната си и започна да гледа единия си хълбок. В това време към тях се приближи този човек.

Валка веднага забеляза огромния му ръст, очилата с квадратни стъкла без рамки и странната брада, през която прозираше връзката му.

На Валка му беше много неприятно, че страничен човек видя Каткините капризи. Какво ще си помисли той за нея? Затова Валка се почеса по тила и с най-небрежен тон произнесе:

— От козата няма никаква сметка, трябва да се купи крава.

Като каза това, той изсипа тревата в копитата на Катка.

— Сериозноо? — попита човекът и силно се наведе, за да чуе по-добре какво ще каже по-нататък Валка.

Но Валка нищо не каза. Той можа само да въздъхне.

Така те се запознаха и веднага станаха приятели.

Семьон Сергеевич идваше на поляната всеки ден. Именно той го посъветва да храни козата с дъбов лист. Семьон Сергеевич беше учител по история и, разбира се, знаеше всичко на света.

Катка така лакомо ядеше листата, че Валка едва смогваше да се катери по дървото за тях. А пък ако освен тях ѝ дадеше и жълъди, с нея ставаше нещо странно. Навярно започваше да си въобразява, че е много красива — кривеше се, тичаше настрани, риташе със задните си крака, искаше да намушка дървото. Семьон Сергеевич каза, че животните се опиват от жълъдите.

Валка и не мислеше да разказва за тези неща на Варвара Ивановна, но тя самата нещо се досети и неочаквано, сякаш между другото, попита:

— Какви са тия думи, дете ги носиш от гората?

Валка страшно се разсърди, но не я наруги.

— Сам си ги измислям! — За по-голяма убедителност добави: — Затова мен така често ме боли главата.

— Вярно е — въздъхна старицата. — От това те и боли, чедо. По-малко да беше измислял.

След няколко дни, след като си изпи чая и в най-добро настроение, Валка стана от масата с думите: „Наполеон е глупак, зарязал армията си, седнал във файтона и офейкал“ — старицата скочи от мястото си и започна бързо-бързо да се кръсти.

— Какво ви става, Варвара Ивановна? — опита се да успокои баба си Валка. — Ех, пък и вие? Той просто е мислел, че горят мостовете...

— Млъкни!... И все пак ме лъжеш, дявол неди!

На Валка тутакси му се развали настроението. Той реши да се посъветва със Семьон Сергеевич какво да прави с баба си.

А баба му „потъмня като майчицата земя“. Тя самата така казваше за себе си, когато се плашеше от нещо. Тя се пребради с черна кърпа и излезе, като затръшна вратата. Валка си помисли: „Отиде да се оплаква на Ксюша. Нека ѝ се оплаква: Ксюша не е глупава, няма да повярва, че аз все лъжа. Лъжа съвсем малко, и то само нея, Варвара Ивановна, защото сама ме принуждава“.

Привечер, като се криеше зад дърветата, старицата търсеше из гората внука си.

Не го намери лесно, а щом го зърна, се почуди: по просеката вървеше висок-висок старец с брада. Ако го преоблечеш — същински дякон; до него важно крачеше нещастният ѝ внук, а най-отзад ситнеше Катка.

Старецът говореше. Валка слушаше, вирнал глава; от време на време той също нещо казваше.

Старицата постоя, помисли и не се обади на внука си.

А вечерта по време на чая започна:

— С кого си прекарваш времето?... Или ние сме татарци и не можеш да ни кажеш!?

Валка погледна смело баба си. „Никога — реши той — нищо няма да кажа за Семьон Сергеевич; няма да научат те, че той е курортист.“

Валка присви очи и начаса измисли отговор:

— С един командирован.

— Още лъжи — също присвила очи, избоботи баба му.

— Не съм крив, че не вярвате. Изпратили са го тук да оглежда местността — ясно ли е?

— Ясно ми е чедо, ясно — с плачлив глас отговори баба му, а очите ѝ станаха като на Пелагея, когато пхне ръката си под дюшека и не може веднага да намери там чантичката си.

Колкото и да е странно, но след този случай старицата остави внука си на мира: „Какъвто е — такъв, слава те, господи, нъл не краде“.

Валка разбра това посвоему: той реши, че е отстоял правото си да има свои познати и се гордееше с това. Има си хас! Такъв сериозен човек всеки ден идва и не просто така, а за да се види с него, с Валка! Подава му ръка като на равен, а главното — главното говори с него за такива неща, които не само на Варвара Ивановна, но и в цялото село на никого не са се и присънвали!

Те се срещаха на поляната до повалената бреза.

Колкото повече време минаваше, толкова по-напрегнато очакваше Валка Семьон Сергеевич, а щом го видеше, спускаше се насреща му, предвкушвайки радостта от ръкостискането.

Един ден Семьон Сергеевич не дойде. Разтревоженият Валка се сърдеше на себе си, че досега не беше научил къде живее учителят. Ами ако човекът неочаквано се е разболял и лежи сам, и няма кой да отиде до аптеката за лекарство? Вечерта Валка разпита съседите. Никой не познаваше такъв човек. Ксюша каза, че най-вероятно той живее около гарата. „Гражданите винаги по-близо до саждите се заселват — иронично поясни тя, — за да могат по два пъти на ден да пътуват до града.“

На третия ден Семьон Сергеевич се появи в обичайното време и Валка още отдалеч му извика:

— Вие вече съвсем ли оздравяхте? Какво ви беше?

— Абсолютно нищо — учуди се Семьон Сергеевич. — Защо реши, че съм болен?

— Защото не дойдохте и вчера, и завчера...

— Ааа, да-да, да... вярно е, не дойдох. А собствено, защо трябваше да дойда?

Валка наведе глава.

— Виждаш ли — продължи Семьон Сергеевич, без да забележи нищо, — моята хазайка има две момчета. Единият е малчуган. Другият е примерно колкото теб. Да. И трябва да ти кажа, те растат без баща...

Докато говореше, Семьон Сергеевич час по час се спираше, усмихваше се и гледаше Валка отгоре. Валка чувстваше това с темето си и без да вдига глава вървеше редом. Те се приближиха до повалената бреза и както винаги седнаха върху нея на мястото, където имаше сянка.

Семьон Сергеевич с най-големи подробности разказваше как той цели два дни е правил за момчетата на своята хазайка люлка, макар че той, Семьон Сергеевич, никога през живота си не се е занимавал с дърводелство.

— Ето какво значи, приятелю, да поискаш! Аз поисках да доставя радост на децата и както виждаш, успях!

Семьон Сергеевич млъкна, победоносно се усмихна, погледна Валка и подскочи. После си свали очилата, погледна го в лицето и заговори с укор:

— Виж това не ми харесва!... Не е хубаво да се ревнува! Не е хубаво, друже!

После ласкаво се усмихна и потупа Валка по рамото.

— Виждаш ли, аз никога не съм имал свои деца и сигурно затова така обичам дечурлигата. Особено момчурляците.

Семьон Сергеевич разпери ръце и каза много натъжено: „Да, обичам!“ и се загледа надалеч, към пожълтелите храсти от другата страна на поляната.

Валка отклони поглед от лицето на Семьон Сергеевич и си помисли: „Обичай си ги тия, колкото си щеш!“.

Той стана, отиде при Катка и я прогони на сянка, макар слънцето вече да залязваше, пък и козата сама се досещаше кога е топло и кога не е. Просто Валка се страхуваше, че Семьон Сергеевич отново ще си свали очилата и ще започне да го срами за някаква си ревност.

Неведнъж още те се срещаха със Семьон Сергеевич, но това вече не доставяше на Валка нито радост, нито огорчение. Дори му беше неприятно, че Семьон Сергеевич продължава да го нарича „друже“. „Нека ония момчета да си ги нарича приятелчета, а аз не съм му никакъв!“

До есента Валка видимо израсна. Лицето му почерня. Краката му загрубяха, ръцете бяха в синини — всичко както се полага за едно селско момче.

Катка ходеше сега подире му без никакво въже. Където той, там и тя. Мляко даваше много. Вратът ѝ обрасна с козина и Варвара Ивановна окончателно призна внука си. Сега тя готвеше вечеря — за него, като се върне от гората. Дрехите му кърпеше не как да е, а да имат пригледен вид. Но главното, започна да купува месо, верен признак, че в дома им има мъж. Децата на село могат да ядат каквото им падне, жените още по-лошо, а виж на мъжа непременно трябва да се поднесе месо!

И въпреки това Валка не се чувстваше в къщата на баба си като у дома си. Нещо не му достигаше. Той не знаеше какво именно, но забелязваше вниманието към него и също се стараеше да отвърне на баба си с нещо приятно.

Веднъж от съседното село при Варвара Ивановна дойде една нейна приятелка — дребна стара жена.

Беше студена есенна вечер. Седяха при светлината на луната. За пръв път Валка не се дразнеше от това, че баба му дори при гости икономисва електричеството — толкова красиво беше в стаята. На светлината запотените стъкла изглеждаха като набъбнали. По тях, блещукайки, се стичаха надолу едри капки с дълги тъмни опашки. Валка наблюдаваше капките през дупките на старото дантелено перденце. Грозно през деня, сега това перденце изпълваше средата на стаята с тънки стройни сенки. Те като водорасли стояха в лунната светлина и плавно се полюляваха.

Валка прекрасно знаеше, че сенките се поклащат от неговото собствено дишане, но се преструваше, че не разбира това и с истинско вълнение чакаше кога най-сетне от лепкавата тъмнина под масата ще изплува на светлината ято риби с прозрачни плавници.

Стариците седяха от другата страна на лунната светлина в топлата сивкава сянка и тихо си приказваха. На Валка му направи впечатление, че баба му необичайно разтегля думите, сякаш ѝ се спи, често въздиша, хъмка. Тогава той взе да дава ухо на техния разговор.

— Помниш ли — попита баба му, — имах един шал на карета?

— И-и-и, мила, откъде да го помня?... Ти помниш такива работи, а аз не помня и вчера какво съм носила.

— Хубавата вещ — строго отбеляза баба му — не се изтрива от ума. Такъв шал повече не съм имала и няма да имам! Четиридесет и седем години минаха, а той ми е все пред очите: сивичък като гълъбово перо, а по сивото минава една тъмна нишка и образува квадрати. Ресни имаше цял аршин, а пък топлеше, а колко лек беше... Не го ли помниш?

— Ех и ти с тоя шал, остави го, за бога!

Баба му нищо не отвърна, навярно се обиди. На Валка му стана неловко заради нея — наистина, кому е интересно да слуша за някакъв шал? А баба му започна отново:

— Помня като сега, взех го, тръснах го и — хайде на раменете.

Пак за шала! Валка реши да не слуша. По-нататък баба му надълго и нашироко заразказва как ѝ откраднали този шал.

— Колко е красиво! — каза приятелката на баба му, като се обърна към прозореца и двете старици за дълго се умълчаха.

— Есента подрани — се обади след някое време Варвара Ивановна с предишния си скучен глас, — а ние нямаме дърва, нито чуканче. Полюшка казва, че на склада има, но са сурови.

Баба му тежко въздъхна и изведнъж се обърна към Валка:

— Да беше един мъж къщовник — ей на, колко дърва се търкалят! Ако не ние, други ще ги приберат — и тясната бабина ръка изплува на светлината, посочи към прозореца и отново се скри в тъмата.

Валка скочи, без да разбере още за какви дърва говори баба му и изтича на двора.

— Да ти помага бог! — извика баба му след него.

На двора беше студено и много светло. Валка се огледа. Поразмисли: ръката на баба му сочеше по посока на строящата се къща. Валка тръгна нататък и веднага се озова сред камари от трески и обрезаки. Повъртя се, помисли, вдигна една дълга и лека като перо треска. Тя миришеше на смола и лепнеше на пръстите му. Валка хвърли треската, отри ръце в панталоните си и изтича в къщи.

— Варвара Ивановна! — извика Валка, като влезе. — Аз не донесох: там има само чужди дърва!...

— Защо ли те пратих, глупчо — прекъсна го баба му.

Така лошо завърши единствената хубава вечер в този дом.

Скоро след това започнаха дъждовете. Валеше нощем. Дните от това изглеждаха настръхнало мълчаливи. В гората беше мрачно и тихо. Мокрите ели стояха така смилено, сякаш се страхуваха да се помръднат, за да не се намокрят още повече.

Бедните дървета! Вижда се колко тежко им е да стоят. Добре поне че няма вятър. А нали той често духа. Кой е налепил по черните стволове окапалите листа? Кой разнесе по цялата гора мирис на билки? Вятърът предизвикваше у Валка смътна тъга и той тичаше у дома, знаейки предварително, че там отново ще му се прииска да се върне в гората.

По дворовете беше пусто. Хората се бяха изпокрили от лошото време, което в града почти никой не забелязва. Валка се скиташе сам и му се струваше, че в целия свят бяха останали само тези тихи дъждове.

Той тъгуваше за Москва. Тъгуваше по живота, в който непрекъснато нещо се случваше: носят телеграми през нощта, цял ден в коридора звъни телефонът, нечия Маруся заминава за Далечния Изток; на кухнята шепнешката говорят за някакъв човек, който се нахвърля на деца. Всяка неделя портиерът идва с тревожни вести, че на Маросейка са пуснали вълна; това предизвиква обща суматоха — всички хукват и си заемат пари. Дори Валка го пращат на шестия етаж да заеме от „осигурения“ старец.

Искаше му се да се блъска в хората и да бърза. Искаше му се наоколо да говорят за работа.

Но най-вече му липсваха улиците. Искаше му се дори това, което преди никак не обичаше. Не обичаше да стои на улицата, когато всички се връщат от работа и има толкова много хора, че просто е тъмно да се върви и нищо не виждаш, освен чантите и пазарските торби. Ако имаш късмет и срещнеш куче, него също не можеш да го видиш цялото — или само носят му се мярка, или опашката.

Най-хубаво беше по улиците рано сутрин. Измитият асфалт вълнуващо мирише. Просторно е. Никой не пъха мокър лук в лицето ти. Никой не стърчи над главата ти. Виждаш какви красиви къщи има, виждаш всичко по витрините, а главното — виждат се колите! Профучаваха къси „емки“ и дълги „линколни“ автобуси, тролейбуси и отново леки коли. Какво наслаждение е това — да стоиш на края на тротоара и да чакаш докато се източат всички!

Майка му нервничи и още по-здраво стиска ръката на Валка. Те трябва по-скоро да пресекат улицата, а на колите не се вижда крайт — хубаво е! Особено ако някоя профучи съвсем близо, Валка го подема сякаш вихър. Но изведнъж колите започват да препускат така, сякаш отпред на кръстопътя се е случило нещо и трябва по-скоро да видят — какво е станало?

Ето ги, изпреварват се една друга, струпват се и спират, изгасвайки фаровете. После всички заедно тръгват и отново препускат до другия светофар в надпревара коя ще стигне първа — чудесно!

И все пак сега той не би се върнал в Москва.

През деня Валка все си намираше някое занимание, а вечер се заседяваше при Ксюша или у Кирюшкини, но по често при Ксюша.

Кирюшкини живееха настрани и до тях без палто не можеше да се изтича. И друго — в това голямо семейство, макар и да се радваха на Валка, там всеки беше зает с нещо свое. Даже леля Лиза невинаги можеше да му отдели внимание.

При жената на общаря той отиваше и с жалба, и с въпрос. Ксюша търпеливо го изслушваше, умееше да го пожали нежно и просто.

Често тя самата се оплакваше на Валка:

— Ти си сирак, ти ще ме разбереш... — Валка не обичаше, когато тя говори така, но търпеливо слушаше. — ... А докато живееш у дома — продължаваше Ксюша, — ме глезеха, даже много ме глезеха. Моето братче за пролетта ще ми купи маркизет. И татко... — тук тя въздишаше, — ... татко, което е право, само книжки ми подаряваше. Донесе нова книжка и ще каже: „Аксюн, ще идеш да учиш...“. Ето че заминах за столицата Москва, изучих се... на мъжа си долните гащи да пера. Сама съм си виновна. Друга на мое място щеше да учи, а аз... се мъча с тоя грешник, с това свърши и цялата ми наука.

Наянчка — откакто застуди, тя нощуваше в стаята — лежеше до краката на Ксюша, непрекъснато дъвчеше и много внимателно слушаше за какво говорят. Можеше да я галиш колкото си искаш и тя не извърщаше муцунката си.

Валка галеше Наянчка, тъжно гледаше изкривените обувки на Ксюша и всеки път си мислеше, че ето, тези обувки са ходили по Москва. Може би неведнъж са минали и по улица „Мархлевски“. Може би дори са минали и покрай Валкината къща.

Веднъж Валка я попита къде е ходила, но Ксюша не знаеше защо я пита за това и колкото да се отърве, каза:

— Ти по-добре ме попитай къде не съм ходила само!

Късно през есента на Ксюша се случи нещастие. Валка изтича на вика ѝ. Тя лежеше напреко на кревата с лице надолу и стенеше:

— Ю-ухим!... Ю-ухим, братчето ми!

Като се поуспокои малко, тя му разказа, че най-малкият ѝ брат Ефим по време на буря претърпял злополука. Останал жив, но ослепял — бил ударен в тила.

Валка искаше да разпита по-подробно, но се страхуваше, че Ксюша още по-силно ще заплаче.

След някое време получи второ писмо. Баща ѝ пишеше, че има надежда да излекуват Ефим. Като оздравее, ще го изпратят в Москва, в болницата, още повече че Ксюша е близо.

Скоро докараха Ефим. Ксюша цели седмици се губеше в Москва. Всеки път се връщаше у дома все по-отслабнала.

Първата операция не помогна на Ефим. Не помогна и втората.

Ксюша и Гришка започнаха да вдигат скандали. Гришка не искаше Ефим да живее при тях. А Ксюша плачеше и нареждаше: „Не може да го откараме обратно — ще се удави във Волга. Сам казва: «Няма да живея без очи».“

Валка изтръпваше от тези думи. Как така без очи? Какво има там, дупки ли?...

В края на краищата Гришка махна с ръка и каза:

— Прави каквото искаш, кучетата да те ядат, само после няма да ме кориш, че сме натясно и така нататък... Ще сме натясно, когато с тебе повече се джавкаме, отколкото да си гледаме работата.

Валка не видя кога докараха Ефим, но от този ден престана да ходи при Ксюша. Той се боеше от слепеца.

За пръв път Валка видя Ефим в гръб. Ксюша го беше извела да се поразходи. Ефим вървеше много бавно. С едната си ръка се подпираше на бастун, а другата беше сложил върху рамото на Ксюша. Редом с брат си тя беше много дребна. Валка се скри зад качето с дъждовна вода и зачака кога ще се върнат обратно. И ето че той видя смугъл момък с много зло лице. „Ксюша е полудяла“ — помисли си Валка и изтича у дома.

— Варвара Ивановна, кажете ми, ако обичате, защо Ксюша казва, че брат ѝ е без очи? Очите му са съвсем цели и той гледа!

— Ох, не говори така! Каква полза от тези очи, когато в тях няма светлина?

— Как?

— Ами така — белият свят сега за него е една тъмна нощ.

— Неубедително — раздразнено каза Валка. Той не разбираше.

— Я си върви с добро — озъби се баба му и го подразни: — Неуби-и-дително! А за тебе кое е убедително? Жива мъка е това, какви думи ще подбиращ за нея?

— А тогава защо не си затваря очите? — не мирясваше Валка.

— На него му е все едно — отворени ли са, затворени ли са.

— Е, а слънцето поне вижда ли?

— Там е бедата — не вижда слънчицето. По-лош от на червей сега е неговият живот — отново занарежда баба му. После се навъси и тропна с крак. — А ти какво си се лепнал за мен, прости ме, господи, същински кърлеж.

Валка изтича на двора, затвори очи, вдигна лице към небето. През клепките му просветваше слънцето — горещо и червено.

„Много странно“ — помисли си Валка.

Като се наплака, Ксюша стана по-спокойна от преди. Много по-рядко се караше с Гришка. Сърцето ѝ сега цялото беше изпълнено с мъката.

— Да беше наминал — каза тя веднъж на Валка — да си поговорите с човека.

Валка тутакси тръгна с нея. Ксюша отвори вратата, влезе в стаята. Валка се задържа на прага.

— Кой е? — попита тревожно слепият и обърна лице към вратата.

— Момчето на съседите — отговори Ксюша, — приказвала съм ти за него. Влез! — И тя с крак премести едно столче за Валка по-близо до брат ѝ. — Сядай.

Докато Валка стигна до стола, целият се изпоти, защото право в него гледаха големи, много блестящи сини очи. Валка го беше срам да гледа тези очи, а не можеше и да се обърне — нали Ефим можеше да се обиди...

Валка безшумно излезе от обсега на погледа и с ужас забеляза, че Ефим продължава да гледа мястото, където Валка току-що стоеше. А челото на слепия цялото се беше смръщило, сякаш той не можеше да си спомни нещо и много се измъчваше от това.

Ксюша им се притече на помощ: тя попита за Катка и Валка се залови да разправя за нейните капризи.

Ксюша благодарно се усмихна. Ефим слушаше странно, сякаш хем слуша, хем непрекъснато чете нещо на тавана. През цялото време зениците му се движеха от ъгъл в ъгъл.

На коленете му с дланите нагоре безпомощно и празно лежаха загорелите му ръце. Валка скришом ги разглеждаше. Ръцете бяха красиви и много чисти. А там, където започваха пръстите, се издигаха еднаквите хълмчета на жълти мазоли. За себе си Валка реши, че после, когато по-добре се опознаят, непременно ще го попита от какво са тия мазоли.

Скоро баба му го повика да обядва и Валка с радост избяга от Ксюшини. Беше му любопитно и същевременно страшно.

Оттогава той започна да се отбива у тях.

Веднъж Ксюша го уговори да вечеря с тях. Валка се съгласи. Ефим който знае защо с никого не разговаряше. Обаждаше се, само ако Ксюша го попита нещо.

Седнаха на масата. Валка без страх гледаше Ефим. Той се убеди, че макар и да се гледат един друг, погледите им не се срещат.

Валка следеше всяко движение на слепия и се учудваше: Ефим се хранеше къде по-внимателно от Гришка, нищо не разливаше, не капеше и не събаряше, дори не търсеше слепешката с ръце по масата. Вярно, че Ксюша непрекъснато му подаваше ту хляба, ту чашата мляко и сякаш между другото казваше: „Пий млякото, докато не е изстинало“ — и Ефим вземаше канчето с мляко.

На другия ден Валка изчака баба му да излезе, седна на масата, затвори очите си и се опита да закуси. И нищо особено — само два пъти погледна и после безпогрешно намираше чашата, хляба, солта. Той дъвчеше със затворени очи и си мислеше: „Ако човек хубавичко се поупражнява, може и да свикне, няма нищо страшно. Виж, да се ходи със затворени очи сигурно е много по-трудно — можеш да хлътнеш някъде“.

Вечерта като остана сам, той изгаси светлината, затвори очи и започна да ходи из стаята. Силно се удари няколко пъти, заболя го, разсърди се на себе си и когато запали светлината, дори не си спомни за слепия, а когато си спомни, не пожела да мисли за това.

Веднъж през деня, когато по двора на Ксюша нямаше никой, Валка видя на вратата Ефим. Беше сам. В дясната си ръка държеше бастун, в лявата кой знае защо брадва. Като опипваше пътя с бастуна, Ефим прекоси двора до дръвника, взе няколко нарязани кърпела. Постави единия на калъч, погали го с длан, после доближи брадата до него и като я вдигна, с късо и силно движение замахна. Цепениците отлетяха надалеко. Ефим зашари с бастуна наоколо — не ги намери. Постоя така. Изтри с длан челото и врата си и изведнъж със страшна сила захвърли брадвата и тръгна към къщи. Вървеше бавно. Главата му беше наведена ниско.

Валка се доближи до Ефим и с виновен глас каза:

— Хайде заедно да цепим. Аз ще слагам цепениците.

Ефим отначало трепна от изненада, после махна с ръка.

— Хайде, моля ти се — не го оставяше Валка. По гласа му личеше, че ей сега ще заплаче...

— Добре — съгласи се слепият.

Сега Валка вече не прекарваше вечерите у Кирюшкини, по-рядко тичаше при децата на „шавливата вдовица“; с Катка се занимаваше само така, колкото да не е гладна; цялото си време сега отдаваше на Ефим. Навсякъде ходеха заедно: на пощата, по магазините, в аптеката, на гарата. Ефим заучаваше пътищата и постепенно започна да разказва за себе си.

Първо Валка го попита за мазолите. Разбра, че тях Ефим ги има от веслата и са му излезли още в детството. Научи, че бащата на Ефим е пазач на шамандурите, а самият Ефим е бил матрос на най-големия волжки параход. И чак след много време и много развълнувано Валка попита Ефим как така нищо не вижда.

— Постой в мазата без свещ и ще разбереш!

Валка веднага си спомни думите на Варвара Ивановна: „По-лош от на червей в тъмнило сега е неговият живот“.

Те нямаха дълбок зимник. Валка реши да се вмъкне в мазето. Когато слезе по разклатената стълба, поддържайки с две ръце тежкия капак, той имаше чувството, че с него непременно ще се случи нещо лошо. Затова, когато капакът се спусна съвсем, Валка още малко си поддържа ръцете, повдигна го още веднъж, провери ще може ли да го вдигне сам. То се знае, избра такова време, когато у тях нямаше никого.

Като слезе от стълбата, Валка стъпи на меко. В първата минута не изпита нищо особено, само се учуди защо тук не е студено, но затова пък здравата вони на мишки и картофи. „Трябва да си закопчая яката — помисли си той — да не ми се вмъкне някой червей или мокрица.“

След това на Валка изведнъж му се изпариха всички мисли. Той постоя, повъртя глава на разни страни — наоколо нямаше нищо. Почувства как очите му сами започват да се пулят и не искат да мигат. Тогава той ги затвори и веднага пак ги отвори, за да види какъв цвят е тъмнината.

Нямаше нищо, само очите му пак се пулеха от само себе си. На Валка му се струваше, че пустотата е залепнала за очите му. Изведнъж му стана топло. Започна да долавя равномерен шум. После пред очите му се замъркаха тънки като косъмчета иглички. Те преминаваха много бързо и звънтяха.

Валка отново затвори очи — и всичко изчезна. Остана само усещането, че той стърчи в пустотата с опулени очи и заедно с тази

пустота бавно се спуска и не може да мисли за нищо, само разбира, че въздухът свършва... всичко потъна, люлее се... После нещо като че го тупна по гърба!

Валка се удари в стълбата и много се зарадва на това.

Когато в процепа от приповдигнатия капак на мазето се провря острия нож на светлината, Валка наблегна тежкия капак с главата си и се учуди колко е силен.

През този ден не му се искаше да види Ефим. На Варвара Ивановна каза, че го боли глава. После дълго се въртя, докато заспи. Той помоли баба си да не гаси светлината.

Към края на зимата те станаха като братя. Ефим разказа само на Валка защо и как се е случило това нещастие с него.

Когато започна да говори, той взе ръката на Валка и му каза:

— Свий я на юмрук — после Ефим изпъчи гърди и удари по тях с юмрука на Валка. — Усещаш ли?

— Аха!

На Валка му се стори, че е ударил с юмрук по автомобилна гума — такива бяха гърдите на Ефим.

— Това, братко, също е от греблата... Силата ми ме погуби.

Той помълча малко и каза:

— Чуваш ли как вие в комина?... И тогава беше такъв вятър. Есенно време при нас бурите са люти... Бях отишъл в отпуск при тате — той боледуваше. Веднъж посред нощ ме събуди и ми каза: „На нашия участък е отнесло шамандурата, а идва параход — чува се, свири“.

Погледнах навън — дъжд. Аз право в лодката, фенерите на дъното и — тръгнах... Гребях както ми дойде, по навик... от дъжда никаква видимост! А водата тежи, загребеш я с веслото — тя като земя, на това отгоре и вятърът ме отнася, течението ме влече...

Валка погледна през прозореца. Навън беше синкава селска привечер. Син сняг косо летеше някак покрай земята и все не можеше да падне върху нея. В полумрака на стаята лицето на Ефим се виждаше смътно и от това Валка си представяше по-добре това, което му разказваше.

Ето, лодката се върти по черната вода, дъждът влиза в очите, много трудно е да стоиш изправен в лодка, която подскача, но червеният фенер е поставен в шамандурата и през цялото време вали дъжд, трябва по-скоро да се прибере у дома, а параходът, който свири, вече е съвсем близко, вече излизат от тъмнината неговите светлини, насечени от дъжда, по-добре е да изчака, докато мине параходът, но нали непрекъснато вали и направо е невъзможно толкова време да се чака на дъжда, когато е такъв вятър и... Ефим тръгнал напреко на парахода; от парахода забелязали лодката и свирят ли свирят, Ефим си помислил: „Ще успея“ — и натиснал веслата, а параходът свири ли свири, без да спре.

Ефим успял да премине под носа му точно в това време, когато вече благополучно се промъкнал под самия нос, лодката се разбила на

трески, защото параходът не плавал сам — той влачел пробит шлеп, а Ефим от дъжда не забелязал сигналните светлини, които предупреждават за това, нито самия шлеп, който бил привързан от другата страна, ето защо лодката на Ефим попаднала в капан между носа на парахода и носа на шлепа — на Волга това се нарича „шалмач“. Ефим нищо повече не знае; той чул страшен трясък — и край. После — в болницата — той естествено разбрал защо толкова е свирел параходът.

— Друг нямаше да си събере кокалите, а пък аз ей на, живея. За какъв дявол само...

Валка сложи ръка върху коляното на Ефим; в този миг много му се искаше Ефим да престане да говори, мъчеше го мисълта: „Ако той беше изчакал малко — нищо нямаше да се случи“.

А Ефим не можеше да спре. Той говори цялата вечер. Валка научи, че вече е на двадесет и пет години, че през тази година е трябвало да постъпи в Нижегородския речен техникум. „Но явно не ми е било писано!“ И сега на Ефим най-много му е мъчно за баща му, който се е надявал, че поне един от семейството ще получи образование. Ксюшка не искала да учи, а той, Ефим, много искал...

Тази вечер и Валка разказа на Ефим всичко за себе си. За смъртта на майка си, за своя тъжен живот тук, в дома на баба си с тая Пелагея. Пък и изобщо за пръв път говореше на глас какво мисли за своя живот.

Ефим го слушаше притихнал. За нищо не го питаше, само поклащаше глава: вярно казваш, то си е така.

А когато Валка свърши, той го хвана за рамото и заедно със столчето го притегли към себе си, наведе се до ухото му и шепнешком му каза:

— А ти плюй, чуваш ли, плюй на тях и толкоз!

Валка въздъхна.

— А аз ти казвам — плюй, няма да векуваш с тях, я!...

Той помълча малко, разтърси Валка с все сила и с някаква закачливост издума:

— Веднъж само да дойде пролетта!

Пак се умълча и вече със съвсем весел глас продължи:

— ... Ще заминем с тебе от тук — и дим да ни няма! Чуваш ли, ще заминем на Волга! У дома! При моя баща — виж това се казва

човек — високо и тържествено каза Ефим. — А моите приятели, другари... Ех, какво да говорим! Сам ще видиш какви хора са те!

Потиснат от собствения си разказ, Валка не възприемаше сериозно думите на Ефим и смяташе, че просто иска да го утеши като малко момче и затова тъжно произнесе:

— Ти го казваш само ей така, аз разбирам...

— Ей богу, ще заминем! — Ефим все повече се развеселяваше и непрекъснато разтърсваше Валка за раменете. — Представяш ли си как ние с теб ще отидем за риба?! Ама ти какво!

Те дълго щяха да седят така, ако на двора не се бе чуло пиянското пеене на Гришка. Гришка винаги се напиваше, когато Ксюша отиваше в града по работа.

Ефим скочи:

— Хайде да идем да се поразходим. — Той за миг напипа на стената своята куртка, намери шипката си и се облече.

Валка с мъка напипа в тъмнината палтото си.

Когато излязоха навън, през двора от плет на плет се клатеше Гришка, постепенно приближавайки се до къщата и на всичко отгоре с гъгнив глас пееше:

*Нашият параход лети напред
спирката е в комунизма.*

— Виж го ти мръсника! — тихо изруга Ефим и здраво стисна ръката на Валка.

Валка и сам разбра, че Гришка пее напук на Ефим. Първо, в песента е „нашият влак“, а не „параход“, а освен това преди Гришка винаги пееше: „Една влюбена дама се скиташе до сутринта“.

— Къде ще идем? — попита Валка.

— Води към гората.

Ефим се навъси. Той не каза нито дума повече за Волга. А Валка се обиди: защо трябва да говори лъжи? Никъде няма да заминат и той цял живот ще гине тук.

Бурята малко утихна. Сега духаше остър вятър без сняг. Те тръгнаха през просеката по пътя за шейни.

— Къщата вижда ли се още? — попита след известно време Ефим.

— Не.

— Нека спрем. Казвай какво виждаш.

Валка се развълнува и не можеше да говори.

— Е! — настоя Ефим. — Небето чисто ли е, или с облаци?

— Чисто е.

— Звезди има ли?

— Малко — с виновен глас отвърна Валка.

— Какви са? Казвай...

Слепият стоеше, вдигнал глава към небето, и с горещата си длан мачкаше ръката на Валка, вдървена от студ и вълнение.

— Те — започна Валка — не са гладки... — Той присви очи, помисли и добави: — Сякаш някой ги е надраскал с гвоздеи.

— Това е от студа — звездите трепкат, защото небето е чисто и синьо.

— А ти откъде знаеш?

— Все още помня — отвърна Ефим и замлъкна за дълго.

Те повървяха още малко и пак спряха.

— А елите поклащат ли се? Погледни нагоре.

— Поклащат се. — Валка отговори с думата на Ефим, наблюдавайки как в синьото небе вятърът люлее черните кръстове на върховете, как от белите натежали лапи ту тук, ту там посипва снежно брашно, сякаш клоните разперват пръсти и пропускаат излишния сняг.

В познатата на Валка гора беше глухо и неузнаваемо. Всичко живо се беше изпокрило, закътало, дори никому ненужните мъртви клони.

Валка погледна Ефим и му се прииска да заплаче. Ефим стоеше като ствол, неподвижен и спокоен, само главата му бавно се обръщаше към посоката, откъдето се дочуваше тъничкото скимтене на вятъра. Той слушаше много странно — с цялото си лице, с шапката, с куртката, а вятърът непрекъснато сновеше насам-натам, сякаш по гората тичаше изгубило се пале.

— На мен, братле, ми е по-добре, когато говориш.

Валка отново се развълнува и започна само колкото да каже нещо:

— Тук преди нас е минала шейна, затова е лесно да се върви.

Те пресичаха просеките и Валка разказваше за тях; излязоха на поляната и Валка разказваше колко хубаво е тук, на горската поляна, и че от другата страна под снега лежи повалена бреза. Накрая той се увлече и започна да описва дори това, което го нямаше.

Ефим приклепна пред него, хвана го за раменете и каза:

— Има у теб, братле, душа! Ех!

След тази вечерна разходка по гората Ефим наричаше Валка „братле“, беше много ласкав, прашаше Ксюша да го вика, ако той дълго не идваше.

Така от възрастта, когато имаш нужда да те погаят по главата, Валка веднага премина в друга възраст, когато е много нужно да ти сложат ръка на рамото и да те попитат: „За какво одеде говорехме с теб?“.

Баба му започна да се чумери и дори се оплака на Кирюшкини:

— Ксюша можеше да се досети: сено за козата или нещо друго... Момчето ходи със слепеца като главен.

— Та той ходи по свое желание — проточи леля Лиза. — Златно сърце има.

— За златно, златно е! — в тон повтори баба Варвара, прекръсти се и замърда с устни, а късно вечерта, когато Валка се върна от Ксюшини, тя го попита, без да го гледа: — Ще ядеш ли?

— Благодаря, вече ядох, само чайче ми се пие.

Старицата въздъхна жалостиво и каза:

— А ти, баби, по-малко да беше ял у тях: ще си помислят, че за труда си се храниш.

Валка се изчерви, стана от масата и с такъв гняв се развика, че баба му се изплаши и също стана.

— Това е тя! Това Пелагея го говори, нали?

Той се приближи до баба си, застана пред нея, разкراчил по мъжки широко нозе, и изтърси:

— Глупачка проклета!

Баба му стоеше, без да се помръдне. В тъмните ямки на очите ѝ блестяха сълзи. Валка наведе глава, присви юмручета до брадата си и като пухтеше тежко, проговори:

— Все едно я ненавиждам!

— Господи, прости мен, грешната — бърбеше старицата, — господи, прости! — Тя така си стоеше наред стаята, без да смее да

приблужи до кревата, на който безутешно ридаше внукът ѝ.

След този случай Варвара Ивановна кой знае защо се сля във Валкината душа с Пелагея и сега за него баба му и леля му станаха *те*.

Известно време той се тревожеше да не би те нещо да кажат на Ефим или Ксюша. Той реши да провери, просто да поговори с Ксюша за нещо странично, а тя е такава, че веднага ще проличи дали е обидена. Валка я намери в сайванта, повъртя се около нея, обмисляйки какво да каже и като начало попита:

— Кажи, моля ти се, какво значи „неверник“?

Ксюша се намръщи — всички съседни открай време знаеха от самата Варвара Ивановна, че внукът ѝ не е кръстен. С това тя сякаш предварително се подсигуричаше в очите на хората, в случай че я упрекват дето е неласкава със сирачето.

Ксюша се намръщи и не знаеше какво да отговори.

— А защо ти е да знаеш? — попита тя.

— Така — безгрижно заяви Валка. — Просто Варвара Ивановна често ме нарича така. Тя има странен навик. Отначало здравата ругае, а после дълго мърда с устни, а когато я попитах: „Защо си мърдате устните?“ — тя като подскочи, като ме погледна, че като се развика: „Не е твоя работа, неверник такъв!“.

Ксюша се плесна по коленете и се разсмя:

— Умори ме! Ох... Умори ме!

Тя винаги казваше така, когато я разсмиваха.

— Ама че момче си ти! Знаеш ли какво е това? Така тя се подмазва пред бога!

Валка дори не се усмихна.

А Ксюша продължи с удоволствие:

— Ти това правилно си го забелязал — баба ти има навика да си мърда устните; излъже или напразно наругае, а после моли бога: прости ме мен, грешната! Молитви мърмори.

Ксюша се изсмя веднъж, като явно си представи Варвара Ивановна, избърса с опакото на ръката очите си — едното, после другото и веднага стана сериозна.

— Всички лъжат и бог е лъгал за рая небесен, а най-много поповете за бога. Ако имаше, щеше ли да допусне такова нещастие — две операции, не е шега, и двете нахалост.

Тя притисна ръце между коленете си и поклащайки се, мъчително се загледа в ъгъла, в паяжината, която вятърът полюляваше...

Ксюша дълго седя така. После си спомни за Валка:

— Виж какво ще ти кажа, момче, по-добре да бяха те дали в детски дом. Кое то си е истина, истина е, че освен държавата си нямаш нийде никого. Бабицката, всички го знаят, от памтивека е пестеливка — косъма цепи на две. В Пелагея злобата е повече от месото. Какво хубаво ще научиш тук?... А там ще си и сит, и умит, и другари по сърце ще си намериш и най-главното, там от теб ще направят човек. Ех, ако зависеше от мен, не само от такива бабицки, от живи родители щях да вземам децата, щом тия родители за нищо не ги бива. На моя Гришка кой е баща му? Пропаднало пиянище! Ето че и синът си възпитал по свой образ и подобие!

Валка не слушаше Ксюшините разсъждения относно възпитанието, той мислеше за детския дом. Сега кой знае защо не му се искаше да отиде там, но за себе си реши: ако започнат много да му додяват, ще вземе и ще избяга в детски дом.

Той, както винаги, сутрин изнасяше пепелта, донасяше дърва, пълнеше с вода казанчето на мивката. Но ако баба му го помолеше за нещо допълнително, да речем, да изтича до магазина за кибрит, Валка вежливо отвърщаше: „Нямам време, Варвара Ивановна“ — и с важна походка се насочваше към вратата.

Старицата го изпровождаше с обиден поглед, но не се осмеляваше да го кори. Сложни чувства събуждаше в душата ѝ Валка. Тя така и не го обикна, но все по-често ѝ ставаше съвестно пред него, като пред човек, който е по-добър от теб и ти го знаеш, а той, навярно, не.

Тя седеше както винаги пред отворената вратичка на печката. В стаята не е запалена лампата, макар отдавна да е мръкнало. Навън е буря. Чува се как фучи и плаче.

Когато Валка гледа огъня, в главата му винаги идват хубави мисли и всичко на този свят му се струва възможно.

Тихо е. Топло. Седят сами двамата. В такива минути и на Ефим му е хубаво, и макар да не смята, че всичко на този свят е възможно, непрогледната мъка временно го оставя. И той за всичко говори весело, високо, ръкомаха, дори намига някому по навик.

И Валка вижда как „в астраханската шир надвечер корморани^[1] ловят риба с мрежа“... Вижда пясъчната плитчина, която е „чисто злато“, а по плитчината — ята черни кривоклюнести птици. Това са кормораните, разсъдливи, хитри птици, и водачът им е умен! Те без водач не могат!

Ето, той им дава сигнал — и ятото излита в небето и в полет подготвят „мрежата“ и го прави много просто: водачът лети от брега към реката, после на дъга завива обратно към брега и във въздуха се получава примка от птици. В този момент водачът корморан отново подава команда и птиците — хоп — надолу. „Мрежата“ вече е във водата и тогава започва работата.

Кормораните, излиза, че умеят да се гмуркат. Щом се спуснат от небето, ей така, с гмуркане се придвижват до плитчината и гонят изплашената риба. И все по-близо един до друг, все по-тясна става примката, а в примката се мятат рибка. Тогава кормораните я изяждат. Вярно е, че понякога тя не се пада на тях. Понякога на корморановия риболов долитат пеликаните. На Волга ги наричат „готованци“. Те кацат на пясъка до самата вода и нищо не правят, изчакват, а щом заподскача рибата над водата, пеликаните — хап! — и я пъхат в торбата под клюна си. Хап! — и в торбата.

— А знаеш ли каква красота е напролет — разказва Ефим, като докосва Валка по коляното. — Знаеш ли как в кишата, през поляната и по залятия бряг матросите се добират до лиманите? Майчице мила! И краката си намокриш, и се вкочанясаш от студ, и се измориш като куче — е-ех! Да не мислиш, че навсякъде има железница! Ето аз... Щом ме повикат с телеграма, тръгвам на път. Така се бяхме разбрали. Капитанът всяка пролет праща телеграма, моли ни да бъдем в еди-кой си ден в лимана. А аз само това и чакам. Щом я получа — и на път! От

Кострома до Правдинск с влак, а от там... пеша още най-малко двайсет и пет километра. И вървиш...

Ефим разказва подробно, наслаждава се на багрите с натрапливата жажда на слепец...

— И вървиш... На Волга още има лед, а по полята вече е поникнала пшеница; ето ги и чучулигите! До вчера нямаше още нито една, а днес — небето ще оглушее от звън. Ти крачиш и си също като птиците: случвало ми се е по пътя целия си глас да изкрещя. Явявам се в лимана, а от гласа — нищо не е останало...

Е, а в лимана, братко, всичко е преобърнато наопаки. Ледоразбивачът шари напред-назад, троши леда, после изкарва параходите един по един и ги подрежда с носовите към брега. Тогава механиците — на работа! Пускат машините и става чудно: параходът стои на мястото си, върти колелата. Това, братко, се нарича проверка на машините на швартови — сецаш ли се?... Най-после настъпва — разбираш ли?... Без вълнение това никой не може да го издържи — нито капитанът, нито матросите... Ех, как да ти обясня... Над Волга се разнася първата сирена и... Така те хваща за сърцето!...

И представи си по-нататък: прибрали сме въжетата — и пълна свобода! Под тебе е вода, над теб е само небето... и капитанът. А и капитанът ако е добър? Ех, как да не ти се живее тогава!

И ето, плуваме ние по придошлата пролетна вода — за какъв дявол ни е фарватерът! Движим се по храстите... дърветата до короните са във водата и птиците по тях, птиците, братко, какво правят — невъзможно е да се разкаже! Слушаш и се страхуваш да не се задушиш от възторг... А слънце, а блясък, и главното — няма бряг! Ако вървим по горната страна откъм ливадите, той почти не се вижда. Ето каква е тя, Волга!... И не капитан, ами какъвто щеш бъди — погледнеш я, и стоиш като обновен...

[1] Корморан — морска птица. — Б.пр. ↑

Тази зима беше много снежна. Затрупа пътищата, покри гората. Знаеш, че има ели, а не можеш да ги различиш. Къщите също са затрупани чак до прозорците и наоколо е такава тишина, сякаш на село са нахлупили шапка ушанка.

Когато на двора на Кирюшкини лае куче, струва ти се, че лае невероятно далеч. Дори локомотивните свирки звучаха глухо.

От една широка дъска Ефим издялка на Валка лопата според ръста му. За себе си в сайванта той избра най-тежката желязна и те двамата всеки ден разчистваха пътя — към къщите, към кладенците, от Валкиния дом към гората.

Валка, също като Ксюша на масата по време на обяд, умееше да подсказва на Ефим.

— А сега ще трябва малко по-надясно да караме — казваше той.

Ефим отначало му отговаряше с благодарна усмивка, а после вече с думите:

— Ест, малко по-надясно!

Валка забеляза: колкото повече се уморяваше Ефим, толкова настроението му ставаше по-добро.

Но хубавото никога не трае дълго и този прекрасен живот свърши заради някакъв глупав вятър.

В началото беше тих, светъл ден. Те спокойно подновиха пътеките и започнаха да вадят вода от кладенеца, когато право върху главите им се стовари тоя вятър, удари се в земята и започна да кръжи из двора. Не мина и минута и абсолютно прозрачният въздух се изпълни със снежна мътилка.

— Какво става! — завика Валка и се обърна към гората. — А там!... Леле, майчице-е...

Над гората бяха щръкнали право нагоре бели власи и вятърът ги късаше и отвяваше нанякъде и отвед се носеше бяла пушилка и в този дим се задъхваха черните ели, по които вече нямаше сняг и те се огъваха и размятваха лапи, сякаш искаха да се отскубнат от земята и да се махнат...

Веднага стана много студено и влажно. Валка забърза за дома. Той погледна към Ефим и се стресна: Ефим се беше обърнал с лице към гората, който знае защо беше разкопчал куртката си, беше свалил шапката си и я размахваше.

— Остави кофите! — изкомандва той на Валка и сам тръгна нататък, откъдето идваше шумът на гората.

„Той съвсем откачи“ — помисли си Валка и Ефим тутакси потвърди това. Той каза:

— Ех, че време!...

— Какво време е това? — крещеше Валка, като се задавяше от мътния от снега въздух. — Какви глупости говориш! Та това е истинска виелица!

— Не, братко мой, не! — Той хвана Валка за ръката, наведе се малко и заговори с такъв глас, сякаш му съобщаваше тайна: — Запомни, от този ден студът ще започне да се замисля: ще ме бъде ли, няма ли да ме бъде!

Той подложи лицето си на вятъра. То беше мокро и съвсем щастливо. Беше и весело, и зло.

— Ето я размирницата — пролет — нейна работа е това — повтаряше той отново и отново. И устата му беше разтегната, сякаш, без да спре да се смее, той се канеше да заплаче.

— Да си вървим у дома! — примоли Валка.

— Ти какво?! Чуй я само, чуй как реве!

Те стояха в началото на просеката в белия полумрак, в страховития вой. На Валка му се струваше, че някой се е качил на най-високата ела и крещи, без да спре и без да си поеме дъх „а-а-а-а-а“, а редом в преспите някой друг през стиснати зъби точи ужасно тъжното „мммммммммм“.

— Студено ми е, да вървим...

Ефим стоеше като чужд, без да се помръдне и без да отговори. Валка се почувства толкова самотен, колкото никога досега на този свят не е бил.

Накрая Ефим каза:

— Ех, малък си ти!...

— Е, и какво?

— Ами това, че трябва да избягаме с теб оттук. Ти също няма какво да правиш тук. Не е за твоята глава да пасеш козата. Ти имаш един път — да станеш капитан!

Валка начаса забрави за студа.

— ... А аз с лодката бих подкарвал тате до шамандурите — продължаваше Ефим. — За това не са ми нужни очи.

— Ами хайде! Хайде да заминем — нали сам казваше!

— Казвал съм! А не трябва ли да помислим къде ще вървим? Аз съм сакат, ти — хлапе!

Вечерта дотича Ксюша, извика Валка на пруста и му зашепна:

— Защо е такъв Юхим, а?... Моли ме да пиша писмо на тате, иска да си върви, казва, не мога повече тук, ще умра... Защо е това, а?

— Вярно ли?! — радостно възкликна Валка. Но тутакси реши, че засега не трябва нищо да казва и важно отговори: — Защото скоро ще дойде пролетта.

— И какво от това?

— Трябва да ти е ясно! — произнесе той, разпъван от радост и надежда: значи Ефим е решил, решил!

— Нова беда — въздъхна в тъмното Ксюша, — къде ще го карам? Баща ми е старец, самият е като дете, ще погинат в мръсотия и двамата.

Тя въздъхна още веднъж и си отиде.

Два дни се навърташе Валка около Ефим и все не се решаваше да го попита кога ще тръгнат. Мълчеше и Ефим. Заговори неочаквано през едно тъмно навъсено утро. Те излязоха на портата. Ефим подуши въздуха и попита:

— Каква дата сме днес?

— Четвърти март.

— Смятай сега — каза Ефим, — днес е първият ден на пролетта. Я намери лед!

— Няма — рече Валка, като гледаше сиво-кафявата буца на замръзналата помия до сайванта.

— Донеси брадвата.

Валка за миг изгърча за брадата, Ефим приближи до качето, замахна отведнъж по ледената гърбица, напипа две парчета лед, удари ги едно о друго и послуша звука.

— Така е — каза той, — няма сила вече в него, подир пет-шест дни ще закапе... Такива ми ти работи, братле, а след месец, месец и половина, ще видиш, че и тя ще се размрази и... ще тръгне!

— Значи вече ни е време да заминем?

Вместо отговор Ефим с такава сила запрати парченцата лед обратно в канчето, че те дори не се пръснаха, а просто се разкашкаха.

— Не мисли повече за това — мрачно рече Ефим. — Малко ли неща съм казвал... А сега казвам — остави това... и повече да... Не ми дотягай повече, казвам ти, чу ли!

На Валка нищо друго не му остана, освен да си върви у дома. И той си тръгна. Седна до прозореца. А през прозореца се виждаше позната картина: градината в сняг, лехите, приличащи на гробове, и кривите пръти, обвити с черните мустачки на ланшния грах...

През тази нощ Валка дълго не можа да заспи. Той мислеше. Мечтаеше как лично ще заведе Ефим на Волга. И защо още го смятат за малък? Той отдавна е пораснал, но кой знае защо никой не забелязва това. Пари за път най-добре ще е да заеме от леля Лиза, тя ще даде. Въпросът е: да признае ли защо са му тези пари? Или да излъже нещо? Лошото е това, че не бива да се лъже леля Лиза, пък и той не иска да я лъже... После трябва и да съчини какво да излъже...

Валка се отърси от тези натрапчиви и неприятни мисли и вече се виждаше в капитанската кабина на най-големия пътнически параход по Волга и то в най-страшна бурна нощ. На кормилото е самият капитан, разбира се, той — Валка — стои и върти колелото, а до него, естествено, е Ефим. Но Ефим няма да иска да стои със скръстени ръце. И Валка започна да си блъска главата каква работа може да върши на кораба слепият.

Но понеже нищо не можеше да измисли, Валка отново и отново се връщаше към мечтата си, как след дълги търсения най-сетне намира знаменит професор, който веднага, без никакви мъки, без никакви операции ще излекува Ефим. И тогава?... Тогава животът му се представяше толкова неописуемо хубав, че дори му ставаше страшно.

И ето той отново е на кормилото в зловещата бурна нощ и управлява, а вятърът гони огромни вълни. Валка бързо преценява колко големи все пак са те. Навярно всяка вълна е колкото сайванта, а то се знае, да се страхуваш от такава вълна е смешно и дори глупаво. Ами че те са десет пъти по-големи... А параходът се люлее и наоколо е непрогледен мрак. Но Валка не се страхува, усмихва се и си казва: „Дръж се, другарю капитан, дръж се!“.

Какво би могло да стане по-нататък той нямаше представа, защото изведнъж си помисли колко много ще тъгува Катка, когато те с Ефим заминат...

Навън шуми гората. Валка притваря очи и усеща как тежки черни вълни надхвърлят къщата... А есенно време бурите са опасни... Видимост никаква и водата е тежка; загребваш я с веслата, а тя като земя... „А мен вятърът ме отнася, течението ме влече“... и така хубаво се заспива под тихото звънтене на кюнеца, разтревожен от пролетния вятър...

Неочаквано заваля сняг. Валеше ден и нощ; по-силно отколкото в най-лютата зима. И Ефим изведнъж се успокои. Просто като че ли оздравя. Отново настъпиха хубави вечери. Ксюша се стараеше да ги оставя двамата сами. Те седяха до печката. До краката им, полегнала на една страна, лежеше Наяночка. Слепият, както преди, много говореше за Волга: как изглежда призори и как при залез. Но сега като го слушаше, Валка навсякъде се виждаше до него. Заговори ли за ледоразбивача и Валка веднага си представя как го води за ръка до самия ръб на пропастта. Ефим стои гологлав, вятърът разпилява косите му, лицето му е щастливо, той с цялото си същество, с лицето си, с ръцете си слуша как реката се размразява.

А Валка гледа надолу и разказва какво вижда: ето, раздвижиха се ледените поля с всичките ледени късове и преспи, с потъмнелите пътеки на шейните, ето тези пътеки се изпонатрошиха и пред очите им се превърнаха в насечени ледени блокове. Те се струпват, ломят се, стрелят, гърмят и отминават. Покрай тях!

Ефим седеше на ниско столче срещу печката и разтриваше коленете си с длани, сякаш го боляха.

Той имаше такъв навик: щом се върне у дома, съблича куртката и веднага навива ръкавите на ризата си над лактите. А ръцете му още са загорели от слънцето.

— Да-а... Нищо не разбира Ксюша. Тя мисли, че главното е да имаш чиста риза.

Той дълго мълча.

И съвсем неочаквано каза:

— Аз Волга съм прекосил с прът по ледовете.

Нямаше вече виелици. Проточиха се тежки, навъсени дни. Връхлитаха ветрове, но те носеха нов мирис и нови звуци.

В един такъв ден те с Ефим тръгнаха на далечна разходка. Когато на гарата завиваха към гората, Ефим попита:

— Колко е оттук до дома?

— Три километра — отвърна Валка. Сигурно е точно толкова, защото Пелагея се сърди всеки път, когато Варвара Ивановна я моли да отиде за нещо в града. „Да се мъкна, каже, три километра до гарата, да има да вземаш!“

— Сега разбираш ли какво е ширина?

— Какво? — на въпроса с въпрос отговори Валка.

— Волга в долното си течение е толкова широка — от бряг до бряг, а при пълноводие и повече.

Валка огледа снежната равнина, простряла се между селото и гарата, старата крива топола, която от тук се виждаше не по-голяма от бабината му метличка за баня. Гледаше, сравняваше и не можеше добре да си представи как по цялото това пространство тече вода. Най-трудното беше именно че „тече“ и според думите на Ефим в нея има страшна сила.

Веднъж в Москва бяха завели Валка на чистите езера. Там му хареса тъкмо това, че водата е като замряла и ако в нея не хвърляш камъчета, то добре се виждат решетките, дърветата, синята будка — вярно, че всичко с главата надолу. Но как струи вода — виж това Валка не беше виждал.

Веднъж с трамвая бе прекосил Москва река. Помъчи се да си спомни. Спомни си. Никъде не течеше, а така, едвам-едвам се помръдваше.

В гората беше влажно и ехтеше.

Елите линееха като кучетата. Снегът под тях плътно бе осеян с рижи и черни игли. Преспите силно бяха се слегнали, а някои направо бяха противни за гледане — сякаш върху тях бяха изсипали обелки от картофи. В гората стана неприятно и пусто. През лятото тя изглеждаше безкрайна, а сега — едвам влязоха и вече излязоха.

В края на гората ги настигна свирката на влака. Тя свободно премина през оредялата гора и прозвуча застрашително близко. Ефим спря и като отвори уста, напрегнато се послуша.

— Страхуваш ли се? — попита го Валка.

— Не се страхувам, но не мога да я търпя! Чу ли свирката? На влака, който сега премина?... Пищи също като свирката на „В памет на Азин“.

— А това какво е?

— Параход от вътрешната линия. Углич — Кострома... Хайде да си вървим!

През целия път той мълча, сякаш Валка го беше обидил с нещо.

От този момент Ефим отново се отчужди. И със сестра си почти не разговаряше. Не излизаше от дома. С часове седеше на стола, сякаш не е в къщи. Гришка и Ксюша се караха пред него, а той седи — ту притвори очи, ту ги отвори и нищо, можеш да помислиш, че не разбира руски.

Ако го повикаха, мрачно откликваше:

— Е?

Тук съм, демек. Жив съм, не съм умрял още...

Но дори и в такова настроение, ако се случеше всички да излязат от стаята, Ефим протягаше ръце към Валка и щом той приближеше, тревожно му повтаряше едно и също: „Тя скоро ще тръгне, чуваш ли??!“.

Валка мълчеше потиснат. Той знаеше, че тя — това е Волга.

И отново през нощта завилня виелица. „Тази сигурно е последната“ — мислеше, заспивайки Валка.

На сутринта всичко утихна.

Валка изтича до вратата и от изненада спря: не му се вярваше, че за една нощ може да натрупа толкова сняг. И защо е полегнал на вълни? Сякаш не е паднал отгоре, а е нахлул някъде отстрани и е застинал. Снежните гребени от едната страна бяха розови от слънцето, а от другата съвсем сини. В ясното небе грееше чистичката снежна топка на луната. Тя също от едната страна беше розова от утринното слънце.

Валка изтича при Ефим и много тържествено обяви:

— Знаеш ли, според мен и на луната цяла нощ е валял сняг!

— Да върви по дяволите! — откликна Ефим, без да се помръдне. Той седеше на едно ниско столче. Китките на ръцете му безжизнено висяха, скръстени на коленете.

Валка постоя мълчаливо. В стаята, като се влезеше от светлото навън, беше тъмно, почти непрогледно.

— Да излезем — тихо помоли Валка, — да излезем да се разходим. Защо стоиш тук самичък?

— Върви сам...

И Валка си тръгна натъжен. Но достатъчно беше да излезе на двора и всички горести моментално излетяха от главата му. Виж това е истинска пролет! Какво ли е видял там в града? Ледената висулка през малкото прозорче? Галошите, галошите — непрекъснато помни за галошите и търси място, където да не вонят на нафталин.

В последно време Ефим често отказваше да ходи в гората. И Валка тръгваше сам. Той свикна с гората и вече не можеше без нея.

Нима не е интересно да си поблъскаш главата защо понякога само от едната страна по стволите на дърветата са отбелязани снежните линии? Той не се успокои, докато не си изясни, че това е работа на вятъра.

Неотдавна в преспата под голямата ела Валка видя нещо много странно. Този път сам разгада какво е.

Крива верижка от тъмни следи прекосяваше преспата. Валка реши, че това са котешки следи. Почти такава големина имат синкавите овални трапчинки в снега, които оставя тлъстият Кирюшкин котарак. Но тези следи не бяха вдлъбнати, а лежаха на повърхността на преспата. Те бяха от гъсто събрани в тъмни петънца иглички. Сякаш Кирюшкиният котарак беше потапял мокрите си лапи в иглите и после беше оставял игли по снега.

Много сложни опити извърши Валка и все безрезултатно. Той дори помириса снега! Твърде недоволен от себе си, напъха една пръчка в снега, извади я, надникна в дупката, която бе направила пръчката и... на дъното ѝ откри тъмно петно от елови иглички. Откъде се бяха взели?

Валка продупчи преспата надлъж и шир. И в края на краищата разбра.

Снегът е наслоен на тъмни, напречни пластове от какъв ли не боклук: иглички, гнили листа, парченца суха кора. Цяла зима всичко това се сипе от дърветата, цяла зима вали сняг и слой след слой покрива боклука. И така много пъти.

После, значи, по преспата е пробягала котка — тежкият тлъст котарак на Кирюшкини — вдлъбнал е наслоения сняг с лапите си и е пресовал калта. Същото бе направила и пръчката на Валка.

Преспата постепенно се разтапя от слънцето, сляга се, затова и трапчинките са се оказали отгоре. Валка им се любуваше: колко ясни са котешките следи — нито една излишна игличка!

Днес като влезе в гората след снощната виелица, Валка много съжали, че Ефим отказа да дойде. В гората пак беше чисто и прибрано, като през най-добрите зимни дни.

Валка приближи, постоя до старата ела. Послуша и се досети кой е кълвал в преспата под нея. Самият сняг, той, който е паднал вчера върху мокрите игли, по заледените клони на брезата, а сега, нагрят от слънцето, лети ли лети и още във въздуха се превръща в остри бодливи капки. И от тях из цялата гора се носи това приятно шумолене. Понякога меко тупват плътни кръгли буци сняг. Те се крепят още тук-там в извивките на клоните и чакат кога ще ги свали оттам вятърът.

Валка крачеше по заснежената просека, усещайки под снежния пух леда; оглеждаше се настрани и си мислеше: „Интересно, а как така е станало, че едни дървета са ели, а други — брези?“.

Прииска му се да постои в синята сянка на старите ели до слабичката брезичка. Под всичките й пъпки, под всичките възелчета на клоните й — навсякъде, където можеха да се задържат, висяха големи матови копринени капки.

Валка постоя още малко и сякаш специално за него — брезичката заблестя. Във всяка капка — пламъче. Валка вдигна глава нагоре и в тясната пролука на елите видя широк слънчев лъч. Той стърчеше като дъска, опряна косо в небето. Но това само така изглежда, когато си на сянка. В действителност лъчът беше прозрачен и попаднеше ли нещо в него — веднага ставаше пъстро и ново.

Валка почака и влезе в лъча. И с него също се случи нещо. Той закрепя и се понесе, подскачайки по заледения път. Намери пръчката и, размахвайки я, се нахвърли върху елите, удряше ги по лапите, плюеше игличките и водата, които летяха в лицето му, промушваше скриптящите преспи, пропадаше в тях, смееше се и никак не можеше да се умири.

Към къщи го погна гладът. Той се връщаше по същия път, по широката, утъпкана от шейните просека. Но сега дълбоките бразди на шейните бяха затънали в зелена вода. В гората силно миришеше на пресни краставици и това беше много странно. Скоро се чу отчаяното блеене на Катка.

— Да не би да са оглушали, та не могат да пуснат добичето! — измърмори Валка и ускори крачка. Но щом влезе в двора, спря. От снега нямаше и помен! По целия двор, под блестящите локви, необичайно и ярко чернееше земята. По локвите нагоре-надолу шляпах измърляните кокошки — кльоцави и радостно възбудени.

В дъното на двора до изсъхналата сива портичка стоеше Варвара Ивановна и се усмихваше, вирнала глава към небето. Само веднъж или два пъти Валка я беше видял да се усмихва.

Той изхъмка силно, повдигна с лакти гащите си, предизвикателно погледна баба си и зашляпа из водата направо през двора, показвайки с вида си, че има право да бъде щастлив не по-малко от кокошките.

Докато крачеше така по двора, пръскайки на всички страни и правейки се, че нищо не вижда, той обаче успя да забележи много неща.

По дъното на локвите, по които крачеше, лежаха ръждиви гвоздеи, покрити с дребни блестящи мехурчета; търкаляха се гнили ябълки, парчета от счупена чиния, но най-главното там имаше трева — все от жълти и все още тъпи иглички, които пробождаха под боклука.

Валка беше много доволен, че Варвара Ивановна не го забележа, заета с облаците, които излитаха зад гората като бели дрипи и преминаваха толкова ниско над сайванта, двора и бабината портичка, че още малко и ще ги докоснеш.

Валка се приближи и видя очите на баба си. Те гледаха нагоре под черния клон на забрадката с някакво жадно изумление.

Без да бърза, Валка се качи по стъпалата и успя да забележи, че в отсрещната къща крилата на отворения прозорец се люлеят и хвърлят „зайчета“ в градината, а в тъмния отвор на прозореца се мярка бяла кърпа.

— Държат ли те краката? — ласкаво го попита баба му. — Ела да хапнеш.

В стаята беше мрачно и някак особено миришеше на влага. Валка бързо си отрязва краешник черен хляб, набоде в него няколко скилидки чесън, за да не се загубят, посоли го както трябва и изскочи от стаята.

На пруста той спря, помисли и се запъти право към Ефим. У тях нямаше никого.

„Къде ли може да е? Нима е тръгнал сам за гората... как не го е срам!“

На Валка не му се вярваше. Почука още веднъж. Чуването неприятно отекна в душата му. Валка отчупи залък хляб, задъвка го без желание и се запъти през техния двор към гората по същите чудесни локви. Тогава видя Ефим, който влизаше в гората.

— Аха, падна ли ми! — тихо изрече Валка и забави крачка.

Облаците продължаваха да се носят ниско над гората. През тях проблясваше такова синьо небе, каквото в града Валка нито веднъж не бе виждал. Осветените от слънцето ели приятно поклащаха само върхарите си, сякаш се учудваха: „Какво небе! Какво небе!“.

Валка се намръщи като видя, че Ефим излезе на просеката и закрачи по края ѝ. Той винаги ходеше по края, за да може да докосва стволовете с бастуна си.

Ефим чукна по една ела, по друга и вече съвсем уверено закрачи навътре в гората.

„Добре де... Но без мен, все едно няма да ти е хубаво.“ И Валка реши да не догонва веднага Ефим: нека види какво е да си сам...

Валка вървеше на двадесетина крачки след слепия, за да не може да го чуе. Вървеше и се радваше, че ето на и Ефим не го свърта в къщи в такъв чудесен ден.

Засвири влак. Отначало далеч, после изведнъж до сами ухото все по-силно и по-силно, и по-високо, и по-далече — навсякъде. Сякаш всеки момент локомотивът ще изскочи на просеката или ще профучи над главите им и ще лети сто години и никога няма да замлъкне.

Когато това свърши, светът изглеждаше по-огромен, а в гърдите беше прохладно и празно.

Валка направи още няколко крачки и забеляза, че с Ефим става нещо лошо. Слепият цял се сгърчи и с две ръце притисна главата си. После направи няколко крачки и отново спря и изведнъж с все сила удари с бастуна по ствола на дебелата стара ела. И пак. И пак. Бастунът изтреця и се разцепи. Но Ефим не спря. Той удряше по ствола, докато половината бастун не отлетя.

Валка се задъхваше от възмущение, но не му се обади.

Ефим замахна с остатъка от бастуна и го запрати надалеч. Постоя объркано, помръдвайки пръсти, после пристъпи към дървото и го

прегърна. През риданията Валка чу: „Майчице мила!... Майчице мила!...“.

Когато Ефим затихна, Валка приближи до него, като междувременно търсеше каква да е тояга. Намери един крив елов клон.

— Кой е? — настръхнало попита Ефим.

— Аз съм.

— Откъде се взе?

— Тук бях.

Ефим така стисна зъби, че на скулите му изскочиха буци. Почака малко и отново попита:

— А какво търсиш тук?

Валка сложи в ръката му дебелия край на сухия елов клон. Ефим мълчаливо го пое.

Сега се чуваше как силно пеят птиците. Валка стоеше и се мъчеше да не го гледа в очите. В момента в тях имаше само блясък, без цвят.

— По-добре си иди — уморено проговори Ефим.

Валка не можеше да си отиде, а не знаеше какво да прави.

— Е, какво стоиш? Махай се, щом ти казвам!

Валка направи няколко крачки и спря. Ефим чакаше. Върху бледото му лице блестяха само двете огромни изпитателни очи. За секунда на Валка му се стори, че тези очи виждат и го обхвана ужас.

— Махай се... — тихо и зло продума Ефим.

И Валка се помъкна към дома, като от време на време се обръщаше назад. Ефим стоеше все в същата поза. Накрая се обърна, направи няколко крачки навътре в гората и пак спря. Ослуша се — не върви ли някой подире му и после тръгна, ускорявайки крачка.

„За къде ли бърза така?... Или просто иска да се отърве от мен? — с обида си помисли Валка. — Какво пък!“

Той много искаше да се обиди, но на душата му ставаше все тревожно и Валка хукна към къщи. „Трябва по-бързо да кажа на Ксюша...“

Но, разбира се, когато трябва, Ксюша я няма у дома.

Валка тичаше от съсед на съсед — никъде ни жива душа. Навред само червенобузести възглавници се препичаха безгрижно на слънцето, яхнали стоборите.

Накрая Валка отиде при Кирюшини. Там Ксюша почти никога не ходеше.

Валка надникна през портичката и видя леля Лиза. Тя стоеше жално скръстила ръце на корема и гледаше в краката си. Там върху късче суха земя стоеше малко нелепо същество: отгоре мъхната овчица, отдолу — мокра кокошка.

— Овчарка!... Истинска немска овчарка!

— Ако ще турска да е; къде да я дявам? Омръзнаха ми тези шишаркоядци.

Валка приклекна. Кутрето вдигна оклюмалата си муцунка, погледна Валка в очите и за да му покаже колко е нещастно, затрепери с четирите си лапички, сякаш бяха на пружина.

Валка го погали. Тогава кутрето още повече надигна острата си черна муцунка и заплака с детски глас.

Леля Лиза занарежда на глас:

— Пак са го подхвърлили, поглеж... всяка пролет подхвърлят, само това ще правя аз, да ги отглеждам и вчовечавам, а после... къде да ги дявам толкова!...

Валка не я слушаше. Той взе кутрето на ръце. То продължаваше да се държи като дете — веднага престана да скимти.

Леля Лиза ги гледаше и продължаваше:

— Нещастен човек съм аз и туй то! Поне веднъж да бях намерила нещо сама — не, не би, не ми се е случвало на чуждо място да найда нещо. През целия си живот само едно красиво конче съм намерила на улицата и то за малко не ме прегази една кола. А виж, да ми набутат нещо, дето хич не струва, или да ми подхвърлят нещо — това край няма.

Валка притискаше внимателно кутрето до себе си и усещаше под гъстата козина остриите му кости.

— Гладно е — каза Валка и така погледна леля Лиза, че тя само разпери ръце и тръгна за къщи. Валка — след нея. На прага той спря, без да смее да стъпи на пода, който светеше като злато с излъсканите си дъски. Валка събу мокрите си обувки и тръгна бос към пейката под прозореца.

Досега не беше изпитвал подобна наслада. Той седеше в топла, светла стая, държеше на ръце живо овчарско куче, което се разтапяше

от топлината и ласката и се катереше все по-нагоре и нагоре и не спря, докато не пхна муцунката си чак под брадата на Валка.

— Ей, какво го целуваш пък ти? — разгневи се леля Лиза. — Виж колко е мръсно. Потрай, водата се топли.

Тя безшумно се движеше из стаята. Без да вдига очи, Валка виждаше тъмната и набита фигура. Когато попадеше в ивицата слънце, тя ставаше прозрачна и сива като прах. На Валка му се струваше, че леля Лиза плува из стаята, без да се докосва до пода, а заедно с нея плува и нейното напевно мърморене.

— Ти какво се присвиваш? — попита го тя изведнъж. — На едно място ли ти се ходи?

— Не — смути се Валка. — Хапе ме...

— А ти по здраво го прегърни, тоя бъхльо... Дали да не го поръсим с нещо? Как мислиш, дали с прах за паразити? Или ще умре?

— Няма нужда — каза Валка.

— Май ще е по-добре — съгласи се леля Лиза. — Разправят, че ако поръсиш с тоя прах козата в стаята — първо ти ще умреш.

— Глупости — важно отбеляза Валка. — Но него по-добре недейте, то е много слабо.

Трудно е да се каже колко време беше нужно на бавната леля Лиза да нагрее водата, да донесе от сайванта коритото и да изкъпе в него мръсното подхвърлено кутре, което не се мие лесно, защото е космато като дявол, а пък трябва да гледаш да не му попадне вода в ухото. А ушите са две — значи трябва да се къпе, без да се бърза.

Ако питаш Валка, къпането можеше да продължи цяла вечност!

След къпането той дълго държа кутрето на ръце, загърнато в стар вълнен шал, докато се стопли млякото. Сетне млякото трябваше да изстине и те с леля Лиза пуснаха мокрото кутре на пода и се смяха, докато то от таралеж се превърна отново в куче. Кутрето с такова усърдие отърсваше козината си от малките капки, че за някакъв миг над него разцъфна късче дъга.

Най-сетне настъпи минутата, когато съвсем друго животно със светлосив цвят започна да яде. То лапаше размекнатата в мляко среда от хляб със страшна лакомия и шумно мяскане.

Канче мляко получи и Валка. А леля Лиза, скръстила ръце на корема, стоеше до тях и с детска радост гледаше „тейзи шишаркоядци“

как ядат, защото най-много в живота си тя обичаше да храни и подслонява.

Кутрето, като всички кутрета по света, лапаше само пред себе си. Изяде това, което му попадна — от единия край на паничката до другия — и паничката свърши. И то трябваше да влезе в нея с двете си лапи.

Валка не издържа и се пресегна да го погали, но щом се докосна до козината и вътре в кутрето нещо заклокочи, сякаш в него се затъркаляха дървени топчета, после всичко това се превърна в най-злобно ръмжене. Валка доближи ухо до мъхнатия му хълбок и слушаше ръмженето като музика.

— Това се казва куче!

Леля Лиза прибра паничката, трохите хляб от пейката и с привично движение, с каквото избърсват носовете на децата, обърса с престилката си полепналата с ядене кучешка физиономия.

Кутрето се възмути, махна с глава и изсумтя, после намокри с език крайчеца на носа си и седна точно така, както седеше срещу него Валка. То седна малко настрани, като подви под себе си задните лапи и широко разпери предните, защото му пречеше издутият корем. И тогава се оказа, че коремът му е гол, розов, с тъмни бенки, приличаше на географска карта.

Главното обаче бяха ушите. Чак сега Валка се загледа. Те стърчаха, но не много. Бяха леко клепнали, с връхчетата напред и тези връхчета се поклащаха над челото като два увехнали листа. Едното ухо стърчеше по-високо от другото и муцуната му имаше странен израз, сякаш кучето беше вдигнало вежди и се канеше да попита: „Кой е казал, че да се живее на този свят е лошо?“.

Валка се вгледа в сиво-метличените му очи, плесна се по челото и възкликна:

— Джулбарс!

Смачканите ушички трепнаха и се напрегнаха, погледът, както и преди, беше смел и весел, но в момента, когато Валка го дари с най-хубавото кучешко име, кутрето меланхолично притвори очи и като ги отвори отново, стана ясно, че Джулбарс за нищо друго не иска да мисли, иска да спи.

— Потърпи с кръщенето — засмя се леля Лиза. — Може твоят барс да излезе кучка.

Валка се изчерви, възприе това като нечувано ругателство и хвана кутрето, да не би да ѝ хрумне да го оглежда. А леля Лиза се смееше и казваше:

— Ти си като оня чудак, дето живее в съседното село. Той също от много ум беше изпонакръщавал животните си. Кучето — Гавриил, козата — Магдалина. На кокошката ѝ вика Татяна, ох!... Така и я кътка: Та-тя-тя-тя-на!

Валка не видя нищо смешно в това; той се надигна, притискайки здраво до гърдите си Джулбарс.

— Да не би да си тръгваш? — попита леля Лиза.

— Да, вече му е време да спи.

Леля Лиза престана да се смее.

— Кой ще те пусне у вас с него?

— Какво?

— Ами такова, това да не ти е прасенце! От край време в тая къща не е имало безполезно животинче, там уважават само катинарите — те хляб не искат.

Валка стоеше поразен. Леля Лиза беше права. Как не помисли за това?... Какво ще прави сега? Първо, Валка вече свикна с Джулбарс; второ — обикна го за цял живот и от първата минута го смяташе за свой.

Валка отново седна на пейката, поклащайки на ръце спящото кутре, и мислеше, мислеше... А изход не намираше. Слънцето вече излезе от стаята. Остана само малко снопче лъчи върху перваза на прозореца.

Леля Лиза разреши на Валка да стои у тях толкова, колкото му се иска. И той остана. А тя приготвяше обяд. Приготи го. Събра картофените обелки, свали престилката си и се залови за плетката. Те решиха, че засега Джулбарс ще остане тук. Валка се примири, защото всъщност неговата овчарка само щеше да ношува у леля Лиза, а през деня...

Отвън някой викаше Валка настойчиво и тревожно. Гласът идваше отдалеч. Още преди да го разпознае, той смрази ръцете и нозете на Валка, а в момента, когато позна чий е тоя глас, сърнето му заби силно и твърдо като железце.

Валка за нищо още не беше успял да помисли, а вече някаква чужда сила го изправи на крака и изблъска навън в състения

полумрак.

Викаше го Ксюша. Те за малко не се сблъскаха на стълбите.

— Къде е той, а?... Кажи, кога го видя, а?

На Валка му се струваше, че отговаря. Ксюша го разтърсваше за раменете. Като разбра, че нищо не знае, Ксюша хукна напосоки и зарева:

— Юу-ухим!... Юу-у-хим!...

Валка тичаше след нея, молеше я да спре. Но тя не го чуваше, оглушала от собствения си вик.

Чак като стигнаха тяхната къща, Валка най-после разбра, че рано сутринта Ксюша заминала в града за семена и преди час се е върнала. Когато тръгвала, Ефим още спял. Повече не го е видяла и съседите казват — никой не го е виждал.

Като заекваше и повтаряше едно и също по няколко пъти, Валка ѝ разказа всичко, както си беше.

— Господи! — плесна с ръце Ксюша. Валка чак се стъписа, като видя отчаяната радост върху лицето ѝ. — Заблудил се е! Господи, защо мълчиш?!

Тя се разбърза из стаята, намери фенер, запали го и те се затичаха към гората.

Светлината на фенера разместваше тъмнината само отдолу, а шумът на хвойта се търкаляше някъде много високо, като правеше дърветата гигантски. Гласът на Ксюша, зовящ брат ѝ, изчезваше в далечната черна пустота и се връщаше без отклик. Чуваше се само хрущенето и звънтенето на трошация се под краката им лед. И двамата слушаха този звън, докато Ксюша отново не проточваше непоносимо дългото: „Ю-у-у-у-у-хи-им!“. С тези еднообразни звуци тя съумя да изкрещи всичко, което ставаше в душата на Валка — от страшната надежда, до пълното отчаяние.

Извири влак, кратко и равнодушно. После долетя тракането на колелетата. То се приближаваше, ставаше все по-ясно и се прекъсна отведнъж, сякаш влак изобщо не е имало.

Вървяха все по-бавно. Ледът под краката им се трошеше; струваше им се, че крачките усилват, усилват растящата тревога, а когато тя вече им пречеше да дишат, гласът на Ксюша отново раздираше тъмата.

Те се спираха и дълго се заслушваха. Наблизо — нито звук, само по високото пролетно небе вятърът носеше тъжния шум на еловите иглици.

На просеката нямаше никакви следи. В жълтия кръг на светлината трошливият лед лежеше недокоснат.

Ксюша непрекъснато вдигаше фенера, за да види по-надалеко. Валка сега разбираше повече от нея и не търсеше следи. Ефим тук е минал по водата. Неговите следи са заличени от леда.

И изведнъж сърцето му отново иззвънтя като железце. Валка видя разцепения край на Ефимовия бастун, замръзнал в леда на края на просеката...

Той нищо не каза на Ксюша, но след това все му се искаше да я помоли повече да не вика. Тя кой знае защо сама престана. Само още веднъж нейният вик разкъса душата му, когато вече се приближаваха към дома. Това не беше вик, не беше зов, а плач по умрял. Той сякаш разбуди Валка от кошмара и тутакси потвърди, че този кошмар е наяве, и че той, Валка, е виновен за всичко. Той си тръгна от гората. Той остави приятеля си в беда... Той забрави, той нито веднъж не си спомни за него.

Когато вече се изкачваха на пруста у Ксюшини, Валка реши, че ще влезе с нея и ще ѝ каже, че е виновен. И нека тя още по-силно заплаче, нека го удари, нека направи каквото поиска...

Ксюша бутна вратата. Стаята беше пълна със сиво-кафеникавата мътилка на цигарен дим. По пода танцуваха отблясъците на огъня от запалената печка. Гришка седеше до нея. На миндера в ъгъла, завит с одеяло, върху което бе метната памуклийка, лежеше Ефим.

— Жив! — извика Ксюша и се хвърли към него.

И Валка се строполи в краката на Ефим, прегърна го през одеялото и заплака.

Ксюша плачеше с щастливи сълзи и все разпитваше: какво му се е случило! Къде са го намерили? Кой и как? Ефим мълчеше, обърнал лице към стената. Вместо него отговаряше Гриша, като от стеснение дрънкаше с машата: намерил го железопътният кантонер на три километра от гарата... Сам казва, бил се загубил. Е, позамръзнал е. Добри хора го докарали с шейна. Нали виждаш, лежи, по-добре ще е да го напоиш, отколкото напразно да ревеш...

И Ксюша, измъчена до краен предел, за миг се вдигна, оживи се и — на работа! Предметите сякаш сами хвърчаха в ръцете ѝ. Правеше вятър, като се движеше из стаята.

Изпрати Гришка за водка. В котлето на печката завираха картофи. Ефим лежеше преоблечен в сухи и топли дрехи. Самата тя изхвърча нейде да търси козя лой, за да му разтрие краката.

Най-после останаха сами с Ефим: на Валка му се виеше свят от топлото, от глад, от цигарения дим. Той дишаше и му бе приятно да диша, защото сега можеше спокойно да си поеме дъх — никой не е умрял по твоя вина!

Валка пхна ръката си под одеялото и напипа ръката на Ефим. Ефим отвърна на ръкостискането и бавно обърна лицето си към Валка. Сега то беше съвсем друго — малко, някак си вяло и некрасиво...

Ефим лежеше с полупритворени клепки; устните му се мърдаха. Валка се наведе и го чу: „Не можах, дори това не можах...“.

Ефим си измъкна ръката изпод одеялото, прегърна Валка през врата, притегли го към себе си и промърмори, задъхвайки се:

— Не можах да се реша...

— На какво да се решиш? — шепнешком попита Валка и също прегърна Ефим през врата.

Косата на Валка настръхна, като че той смътно нещо подразбираше.

— Ти какво трепериш? — раздразнено проговори Ефим, като чу по пруста крачките на Ксюша. — Тук съм... цял-целеничък. Само си мълчи — чуваш ли? Не е тяхна работа. Нека да си мислят, че съм се заблудил...

Валка замря, изпитвайки сега от ръката на Ефим само тежест, но кой знае защо му беше неловко да се освободи от нея. Той търпя известно време и накрая се издърпа.

Влезе Ксюша и започна да вдига шум. Сякаш дори нарочно, сякаш ѝ беше приятно с трясък да хвърля дървата на земята, да премества кофите така, че да тракат.

Скоро се върна Гришка и тъй тресна бутилката, като я слагаше на масата, че от дъното към гърлото ѝ полетяха мехурчета. После започна да си сваля ватенката. Правеше го много бавно и тържествено. Човек можеше да помисли, че сега ще посрещат Нова година.

После Гришка отиде към печката, вдигна капака на котлето, загуби се в картофената пара, отдръпна се и с влажна, доволна физиономия седна до масата, където освен водка нямаше още нищо: ето ме и мен, демек, ето я и нея, гълъбицата! Гришка безсрамно поглеждаше към бутилката, потриваше ръце, после преместваше поглед към Ксюша.

Ксюша слагаше масата. Тя току изтичваше до брат си и като разперваше настрани ръцете си, изцапани с картофи, се накланяше над него като птица. Ефим всеки път ѝ казваше „благодаря“. А преди той никога не казваше „благодаря“ и не се усмихваше така — с бърза, бегла, непозната на Валка усмивка, сякаш ей сега ще занарежда: „Благодаря ви, добри хора, помогнете кой с каквото може, добри хора, простете ми, добри хора...“.

Валка седеше на края на леглото изправен и на него му беше неудобно да седи и му беше неприятно и странно, че всички се усмихват.

— Аз си тръгвам — каза той и се надигна. — Лека нощ.

— Ти първо хапни с нас, че тогаз — ласкаво го помоли Ксюша.

— Не искам да ям.

— Е, тогава върви да спиш. Много съм ти благодарна.

Като се гърбеше от студ и умора, Валка бавно тръгна за къщи. Хората вече спяха. Само у Кирюшкини още светеха прозорците. По черната земя замръзналите локви вяло отразяваха светлината. Елите стояха прави и неподвижни.

Той вървеше и непрекъснато изпитваше тежест върху раменете и врата си, сякаш безволно отпуснатата ръка на Ефим продължаваше да го натиска. В главата му нямаше никакви мисли. Те се бяха вкоравили от умората и от ужаса, заключен в тази нова за Валка дума „да се реша“.

В техния двор Валка спря. Не му се искаше да вижда никого. Да стои така също не можеше. Той седна на горното стъпало на стълбата, опъна палтото си върху коленете, скри ръце в ръкавите и от това му стана много студено на гърба. Сякаш във врата му някой изсипа пясък и песъчинките една по една се спускаха надолу.

Да беше отишъл да си легне, но Валка седеше вторачен в тъмнината и внимателно се заслушваше. Струваше му се, че всичко наоколо знае страшната тайна на Ефим. И тъмнината, и земята, и всяка дъска на оградата. Знае и мълчи.

Валка се мъчеше да мисли за това колко хубаво е, че сега Ефим си е у тях, и Ксюша е там, и у тях е топло и спокойно. Но въпреки това тревогата кой знае защо не преминаваше.

На гарата късо изсвири влак — сигурно вземаше вода. От този звук сърцето на Валка се разтуптя. Той стана и се запъти към светлината на Кирюшкините прозорци.

Ленка му отвори. Той пристъпи в топлината на стаята и по-нататък не отиде. Спря го светлината, необичайно бяла, бликаща отворед — от множеството чисто застлани постели. На две от постелите се надигнаха глави и отново потънаха във възглавниците.

Леля Лиза не спеше. Като видя Валка, тя седна на своя огромен креват.

— Обърни се — му каза тя.

— Защо ставаш, мамо? — разсърди се Ленка. — Влез. Какво се е случило?

Валка разбра, че нищо няма да може да каже, когато е толкова светло и всички го гледат. Той охотно се извърна към вратата и въздъхна от смущение. Леля Лиза се облече по-бързо, отколкото той очакваше. Взе го за рамото и го поведе към леглото си, вече застлано с нещо тъмно.

Седнаха един до друг.

Леля Лиза огледа Валка с бърз изпитателен поглед, въздъхна и каза:

— С вашите ли се изпокара?... Сигур нищо не си ял? Измръзна ли?

Валка клатеше тъжно глава, обмисляйки какво да предприеме. Внимателно се огледа. Видя, че сестрите са заети с техните си работи.

Само Ленка стърчи насред стаята и чака какво ще каже той. Валка ѝ се разсърди и това много му помогна. Надигна глава и каза на леля Лиза:

— Той съвсем не се е загубил — той нарочно е тръгнал натам...

— Чакай, за какво става дума. — Леля Лиза не го разбра и го гледаше смутено.

— Той не иска да живее — аз знам — нервно и силно каза Валка. — Нарочно ме прогони от гората, а той самият тръгна натам... към влака... и сега се страхувам. А Ксюша никак не разбира.

— Боже мой! — извика леля Лиза, надигна се и тръгна към печката. Изгреба от пепелта живи въгленчета, които при нея никога не гаснеха, и започна шумно да ги раздухва.

Дъщерите ѝ мълчаха.

На Валка нареди да си измие ръцете и да седне на масата. Той я послуша, сякаш точно за това беше дошъл.

Леля Лиза мълчаливо постави пред него пълна паница гореща чорба от зеле и застана зад гърба му.

Валка беше много гладен, но от миризмата на яденето кой знае защо му се повдигаше. Болеше го главата.

— Какъв срам! — заговори изведнъж леля Лиза. — А пък се наричаме хора!

Валка замря с лъжицата в ръка, без да разбира нещо.

— А ти яж, това не се отнася до тебе, яж си!

Валка почувства топлата ѝ ръка върху рамото си.

— Ей кой е човек!... Ей в кого има душа — продължаваше леля Лиза и тихо, и укорително. — А ние? Научихме, че е жив, и толкоз!

Клава подаде на майка си стол:

— Седни, успокой се!

— Мога ли да бъда спокойна веке! Човек загива пред очите ни...

— Ти пък, мамо, какво говориш! — занарежда Ленка. — Как така загива? Нали му дадоха пенсия. Безплатно са го лекували най-добрите лекари — какво още?

— Вярно де — подхвана Надя.

Клава намръщено погледна едната, после другата:

— Тъй, тъй! И вие като Варвара Ивановна — и тя купи на внука си една проскубана коза и се успокои. Мисли, че в това се състои цялата грижа!...

— Е, тогава, тревожи се! — предизвикателно изстреля Ленка. — От твоите думи Ефим няма да прогледне. Какво още може да се направи, какво, а?

— Как така „какво“? — възмутено удари с длан по масата леля Лиза. — Защо му е на човек пенсия, когато няма за какво да живее? Да не е някой старец — млад, здрав момък е!

Леля Лиза огледа внимателно дъщерите си и спря поглед на Валка:

— Момчето и то разбра, а вие? Поне да бяхте си мълчали!... Едната преписва протоколи, другата изписва лозунги, на третата от велики дела главата ѝ се е вирнала толкоз високо, че вече нищо не вижда под носа си...

— Мама пак си знае нейната — промърмори Надя.

— ... На край света успяха да стигнат! Москва река докараха до Волга, а да се докоснем до нещо малко — това е прекосилите ни!

— Например човек не може да купи една кофа — зло каза Ленка. — Или защо не достига сапун за всички?!

— Сърце! — завика леля Лиза. — Сърце не ни достига на всинца ни един за друг... Човек за човека все едно че е дърво! Ей за какво хортувам аз...

Валка с тревога наблюдаваше възрастните и не разбираше защо говорят всичко това и какво отношение има то към Ефим.

Той очакваше, че тук ще го разберат и ще му помогнат да откара Ефим на Волга, а Надя изведнъж каза:

— Отдавна трябваше да го наредят някъде. В града има училище за слепи, има кооперации, а така да стоиш ден и нощ без никаква работа — наистина може да откачиш.

— Това зависи от човека — рязко отбеляза Ленка. — Един откача, друг започва да проси по улицата, а трети става учен. Наскоро четох за един сляп...

И Ленка започна да разправя за някакъв химик, който ослепял в лабораторията си, но не паднал духом, а обратното. След всяко второ изречение тя крещеше за силата на духа и Валка отново с тъга забеляза, че разговорът все повече се отдалечава от Ефим. А все по-трудно му беше да седи — кършеше го гърба, коленете му изтръпваха, „да върви по дяволите този химик — мислеше си той, — да можех да си легна“. А Надя и Клава си деряха гърлата за някакви канцеларски

души, които заглушават всеки порив: на един не му пука, друг няма време, а най-често — никой няма желание да мисли със собствената си глава!

На масата седнаха и сънените Вера и Сима. Сега около голямата квадратна маса всички места бяха заети. Седяха един до друг — натясно. От само себе си стана така, сякаш само Валка е липсвал, та плътният жив пръстен да се съедини. Той се намери между леля Лиза и Ленка. През масата, точно отсреща, седеше Клава. Най-после тя млъкна, подпря глава на ръцете си и мрачно загледа покривката.

Валка винаги малко се страхуваше от нея, не очакваше нищо хубаво и този път, уморено я погледна и видя, че сега тя му се усмихва с хубавата леля Лизина усмивка.

— А пък ти си юнак — каза тя на Валка, после погледна майка си и добави: — Ефим не бива да остава тук. Утре ще се посъветвам в службата и ще решим къде ще е по-добре да го устроим, а ти, мамо, поговори с Аксиния сама...

Валка тутакси излезе от състоянието на някакво смътно размекващо униние. Надигна се и прекъсна Клава тихо, но решително:

— Той няма да иска, знам...

Не му дадох да се доизкаже. Отново избухна спор. Този път в него участваше и Валка; той също викаше и скачаше от мястото си, повтаряйки едно и също: Ефим не може да живее без Волга! А сестрите вкупом с леля Лиза убеждаваха Валка, че първо на Ефим трябва да се намери някакво занятие, той да се научи на нещо, иначе и на Волга ще пропадне.

— Това е вярно — съгласи се в края на краищата Валка, — само че аз няма да го оставя. И аз ще замина.

— Нови двайсет! — развика се Ленка. — Къде ще заминеш?

— Където го заведат, там ще отида и аз.

— Ти да не би да се каниш да му станеш бавачка за цял живот?

Валка така се разсърди на Ленка, че дори не можа да ѝ отговори. Стори го леля Лиза. Тя тропна с крак по масата и кресна:

— Откъде се извъди такава? Срам ме е да те слушам!

За секунда настъпи неловко мълчание. Възрастните се спогледаха и тутакси се възстанови страхотната врява.

Едните пак смятаха, че Валка трябва да замине заедно с Ефим в Москва, другите — че не трябва. Леля Лиза се сърдеше и на едните, и

на другите, че крещят за това пред момчето.

Клава прекъсна майка си:

— Нека да слуша, съдбата му се решава!

И Валка слушаше напрегнато и жадно.

Надя успя да надвика всички и като удряше след всяка дума с длан по масата, обяви:

— Според мен няма какво да мъдруваме, а сега най-главното е да настаним час по-скоро Ефим в училището за слепи — и толкоз!

Клава иронично погледна сестра си и отбеляза:

— Слепият се каниш да учиш, а бъдещият, така да се каже, строител на социализма нека си расте неграмотен под носа на Москва.

Валка започна да се оправдава:

— Мен дори много ми се иска да се уча, но Варвара Ивановна казва — рано е, защото тук няма училище.

Клава продължи, сякаш не чу Валка:

— ... Двамата трябва да ги наредим в града и по възможност — заедно...

Валка не успя да подскочи от радост, когато Ленка проточи:

— Разби-и-и-ра се, лесна работа!

След това отново настъпи неловко мълчание и в това мълчание тихо заговори леля Лиза:

— По всичко личи, не бива да ги разделяме... Близкият човек — той ти и свети, и те топли, и те прави сит!

Тя прегърна Валка през рамото и сърдито погледна към Ленка.

— А ти, госпожице, хабер си нямам на кого си се метнала! Ни тук — леля Лиза се удари в гърдите, — ни тук — тя се чукна по челото — няма нищо! А ломотиш като картеница. Бавачка за слепия винаги ще се намери. Нима сестра му зле се грижеше за него? При нея беше и сит, и спретнат, а виж какви ги е забъркал!

— Да — тихо въздъхна Клава, — какво да говорим...

— Всичко това е хубаво — внимателно се намеси мълчалата през цялото време Сима, — но той все пак има баба.

— Е, с баба му работата е проста — отвърна леля Лиза с несвойствен за нея рязък тон, — ако не иска с добро, има закон.

— Вярно — съгласи се Сима. — Ако не иска да го даде в детски дом, нека се премести в града.

Валка повече не слушаше. На него му се искаше да скочи, но от радост неочаквано съвсем отмаля и не можеше да се помръдне.

— Къде е Джулбарс? — попита той леля Лиза.

— Спи до печката.

Валка се усмихна и помисли колко хубаво ще е тихичко да се измъкне от масата, да се свие в някое тъмно ъгълче, да притисне до себе си топлото, меко и сънено кутре и заедно с него да заспи. А пък те нека да си спорят колкото искат. Нека бъде светло.

Той се изправи, но главата му се килна и сама започна да се накланя към леля Лиза, докато се опря в прохладната ѝ мека ръка. В това време някой започна да блъска портичката на двора, а после и вратата на леля Лиза. Не сънуваше, защото всички наскачаха от масата.

Ленка изтича на пруста, а вместо нея на прага застана Варвара Ивановна.

— Да се затриеш, дано! — завика баба му и се прекръсти. — Едвам те намерих, поразнико!

Тя бързо приближи до масата и започна да крещи, без да гледа никого. Очите ѝ сълзяха и тя непрекъснато ги бършеше с крайчеца на черната си забрадка. Тя ругаеше Валка, Ксюша, леля Лиза и пак Валка, като си припомняше всичко, в което той се беше провинил от първия ден до днес.

Валка я слушаше и кой знае защо не изпитваше тъга както винаги. Даже напротив — за пръв път той намираще, че баба му е съвсем права — тя все пак се е тревожила: скоро ще настъпи нощта, а него още го няма у дома; разбира се, че това е безобразие! Той само се боеше да не би от нейния вик да се събуди Джулбарс, да изскочи от своето ъгълче и Варвара Ивановна да започне да разпитва: чие е туй куче, че откъде е?

Валка се обърна към печката. Зави му се свят. Сложи глава върху ръцете си и така слушаше. Варвара Ивановна ту се караше, ту нареждаше — колко страх е брала, докато го е търсила тоя поразник; и

че той не е дете, и не е човек, ами изверг: че ѝ е извадил душата със своите измислици — ту за майка на чуждите деца се беше ценил, ту някакъв старец в гората беше изнамерил, а сега пък за слепия се е лепнал и няма живот!

След всяка фраза Варвара Ивановна заключаваше: „Че аз за него какво съм! Все по чужденците, всичко за чужденците!“.

Тя изведнъж замлъкна, прекръсти се още веднъж и седна. Леля Лиза се залови да я успокоява.

Валка гледаше как се отварят и затварят устните им, но думите не чуваше. „Защо ли е така?“ — помисли и забеляза, че баба му и леля Лиза губят ясните си очертания. Постепенно те изчезнаха и тогава страшно силно затръбиха техните гласове.

По избелелите, познати до втръсване тапети се движеха шарките. Някой ги сменяше без да бърза. Отначало имаше някакви конски глави, после трева, после слоести облаци, а сега птици, птици, птици.

Излиза, че е голямо удоволствие да заспиваш през деня! Очите ти сами се затварят бавно, бавно, като тъмни пердета. От другата страна на пердетата потрепват някакви меки пухкави грамади. Отначало те са много, но изведнъж остава само една и тя невидимо дебелее, а после изведнъж страшно бързо започва да слабее и... отново изведнъж се превръща в макара. Макаратата започва да се разтяга, разтяга, разтяга, докато не стане на косъм. Косъмът виси точно под носа му, трепка и с ужасна бързина се раздува в кълбо. И отново меко се поклащат тъмните грамади. Едната се премества зад другата с такъв шум, сякаш вали дребен дъждец. После те се сблъскват и се разлетяват на различни страни и Валка потъва между тях и отплува нанякъде...

Дълго и мъчително му се присънваше Пелагея. Тя стоеше насред стаята, вдигнала ръка към тавана и хващаше електрическата крушка. Най-после я улови и я задърпа надолу. Шнурът започна да се разтяга като гумен. Пелагея теглеше крушката към кревата на Валка все по-близо и по-близо и започна да му свети право в лицето. На очите му пареше и го боляха.

Валка отвори очи и веднага замижа от слънцето. В стаята нямаше никого. Той седна на кревата и изведнъж му се приискаха хиляди неща: да яде, да тича, да се види с Ефим, да наругае Пелагея, много искаше да пие, искаше да разцелува Джулбарс. Искаше му се тутакси да изтича в гората, но най-напред, най-напред да отиде при Ефим. Тогава Валка си спомни нощния спор у Кирюшкини и така се зарадва, сякаш всичко вече беше уредено и сега с Ефим нищо лошо никога нямаше да се случи.

Валка весело скочи и неочаквано за самия себе си се строполи на леглото.

— Я виж ти!...

Колко ли е преболедувал? Ден, два? Интересно дали Клава е научила нещо, или не?

Валка се надигна отново и започна да се облича по-внимателно, за да не падне пак. Когато най-сетне се облече и олюлявайки се, тръгна към бюфета, Валка имаше чувството, сякаш са го напомпали с въздух и ще литне към тавана, ако стъпи твърде рязко.

„Съвсем съм изнемощял!“ — весело си помисли Валка. Сипа си мляко, отрязва хляб. Наяде се както трябва.

Като понатежа, той вече съвсем уверено закрачи по двора. Там се олюля още веднъж-дваж от свежия въздух, но това беше нищо! И спря не поради това — просто искаше да разбере какво става наоколо и да свикне. Най-напред със слънцето, което не свети само отгоре, както винаги, а от всички страни, направо няма къде да се скриеш от него. Валка стоеше и присвиваше очи. Топлият въздух приятно сновеше по лицето му.

Валка дори не знаеше, че земята може да бъде толкова красива. В двора на баба му никой не я побутваше. Тя сама си се беше нагиздила. А може пък снежната вода да е отнесла боклука, който беше в локвите?

До плевнята Валка видя четири спретнати кафяви хълмчета, сякаш някой беше насипал купчинки мляно кафе. Валка знаеше чие дело е това. Беше работа на къртиците.

Но най-голямото чудо по двора беше тревата. Около стобора, вярно не много нагъсто, стърчаха зелените гвоздейчета на тревата, прави, остри, еднакви на ръст. Кога ли е успяла да израсте! Кокошките нещо търсеха из нея. Те също бяха други — чисти, едри, важни.

И изведнъж Валка забеляза, че кокошките кълват тревата. Той естествено се хвърли към тях, а пък те като се разкудкудякаха! И колко перушина се разхвърча, като се разлетяха! Валка се смееше, отметнал глава и видя в небето човек. Той се беше изправил до комина на къщата на Чижилови — ония, дето кравата им ги храни — и с дълга четка боядисваше покрива. Сигурно е страшно приятно да боядисваш покриви!

Валка се разбърза. Той си мислеше: ако Ефим вече се е оправил, те веднага ще отидат при Кирюшкини. Нека само се опита да каже, че не иска!

Валка тихичко влезе в пруста. Искеше безшумно да се промъкне в стаята, да се прокрадне до Ефим — и право на врата му! Ефим навярно също се е затъжил.

Валка внимателно откrehна вратата — лъхна го гъста тютюнева воня. Нима Гришка си е у дома? Преди да успее да се огорчи от това, Валка чу гласа му. И въпреки това влезе в стаята.

Пияният Гришка седеше на масата, а до него Ефим.

Ефим нещо бръцолевеше, сложил ръка върху коляното на Гришка. Устата и брадата му бяха изцапани с ядене. Ръцете също. В лявата си ръка държеше накривена зацапана чаша с водка. И само очите му бяха както винаги широко отворени, красиви, трезви.

Гришка, без да гледа, напъха угарката в паницата с кисело зеле, после от същата паница загреба с пръсти голяма щипка зеле и като ръсеше по цялата маса, я напъха в устата си. Дълго дъвка. Кравешкият му поглед се беше втренчил във вратата нейде до Валка, но не го виждаше.

Гришка преглътна зелето, сръбна водка, намръщи се, после прегърна Ефим.

— И да не съм чул повече такива глупости от тебе — раз-збра ли?

Ефим кимна в знак на съгласие и повтори след Гришка:

— Разбрах.

— Инак сам ще ти светя маслото! Разбра ли?

— Добре — каза Ефим и също отпи от чашата си.

— Избий си от главата разните му бабини деветини. Ясно?

Ефим сговорно кимаше с глава.

— А нея не я слушай — пий, весели се на воля... Само да посмее — у-у!

Гришка се изправи, доля в чашката на Ефим водка, хлопна слепия по гърба и изрева:

— Няма да посмее! Ти си инвалид — разбра ли? На тебе всичко ти е позволено! Не забравяй това! Можеш да си правиш каквото искаш! — с весела злоба повтаряше Гришка. — С мен няма да скучаеш, ех!... А жената няма какво да я слушаш, тя е глупава!

— Глупава е! — машинално повтори след Гришка Ефим.

— Тъй де! Глупава е, защото е жена!

Лека-полека Валка започна да разбира какво става и погледна към закачалката. Там висеше Ксюшината ватенка, а палтото, с което ходеше в града, го нямаше. „Ето значи защо той от сутринта пие“ — помисли Валка с омраза.

— ... Ако Ксюшка имаше душа — продължаваше общарят разпалено — всеки ден сама щеше да ти поднася. А тя какво?... С козе мляко те гощава, нали? Козе мляко на един нещастник. А на мен ми е

жал за тебе, да! Защото имам душа аз! Кажи сам какво ти остава, ако не пиеш? Нъл сега твойт живот е нищо, а? Нъл е нищо?

Ефим мълчеше. От наклонената чаша върху пода се изливаше водка, а Гришка ревеше с пиянска мъка в гласа и с озлобение:

— Ти си сляп! Сля-я-яп!

Тези думи шибаха като камшик върху лицето на Ефим, но Гришка не забелязваше.

Валка не издържа и с яростен вик се нахвърли върху Гришка.

— Ти самият си сляп! Ти самият! Ти...

Той удрише обуцаря където му падне. Обуцарят хвана момченцето за ръката и стреснато го заглежда.

— Ти да не си откачил?

Валка злобно пухтеше и се опитваше да се отскубне. Тогава Гришка затисна ръцете му между коленете си и се закикоти. Валка започна да сипе ругатни. Ругатните не му стигнаха и той ги измисляше начаса:

— Свиня проклета! Глупав пройдоха!

— Е-е-е стига! — разсърди се Гришка и пусна ръцете на Валка.

— Хайде марш оттука!

— Няма да се махна! Не се страхувам от теб!...

Ефим шареше с ръце пред себе си, без да става и виновно бърбореше:

— Ела при мен, братле... Ела тук...

В настъпилата за миг тишина рязко прокънтя гласът на Валка:

— Никакво братле не съм ти аз! Гадният Гришка ти е нужен...

Обуцарят се надигна, захвърли стола:

— Ах ти, гнида недна! — Той улови момченцето за яката, вдигна го и го изтласка в тъмния пруст.

Валка тутакси се втурна обратно, чу щракането на резето на вратата, дръпна бравата и започна да удри с крак по вратата. През шума той различи гласовете на Ефим и Гришка. И изведнъж стана тихо, сякаш в стаята нямаше никого.

Валка наостри уши, почака малко, после излезе на стълбата и изтича долу. Чуваха се само откъслечни думи:

— Дотегнахте ми... всички ми дотегнахте... да знаете само колко ми дотегнахте!...

Валка плачеше рядко, но каквото и да го довеждаше до рев, на него му се струваше, че плаче само по една причина — защото е умряла майка му.

Валка беше отслабнал от болестта — люлееше го и го обгръщаше гореща червена тъмнина и ако вятърът не докосваше косите му, той нямаше да знае къде се намира — в стаята или под открито небе. И изведнъж дочу:

— Дай ръка!

Валка скочи и замря. От тъмното преддверие на вратата се показва Ефим. Той беше без бастун. Протегнатите му напред ръце трепереха. Очите му бяха бели от слънцето.

— Ела при мен де — с прегракнал шепот помоли той.

Притиснал юмруци под брадата си, Валка се спотайваше. Горещи сълзи пареха очите му, но той се държеше, мълчеше, повтаряйки си: „Няма да се обадя, за нищо на света няма да се обадя!“.

Ефим внимателно се придвижваше напред. Вече доближи до самия край на стълбата, още една крачка — и ще падне от стъпалата. Той явно почувства това, спря се и повика:

— Братле, дай ми ръка!

Някаква странична сила тласна Валка в гърба. Той се хвърли към слепия. Ефим го вдигна на ръце и Валка повече не можа да се сдържи — мъката, обидите, натрупани през живота му, всичко, каквото беше преживял през последните дни, се разрази в ридания. В тази минута той не знаеше за кого повече му е жал — за него самия или за Ефим. Валка плачеше и за двамата.

Ефим, напипвайки с крак стъпалата, слезе с него на двора, направи няколко несигурни крачки. Валка най-сетне стихна, досети се, че го носят на ръце и от смущение престана да плаче.

— Пусни ме, какво правиш!

Ефим го пусна на земята и с мъка каза:

— Измъчих те аз...

Валка все още не можеше да говори; той избърса лицето си с длан, после изтри дланите в палтото си, хвана Ефим за ръка и го поведе към улицата.

На портата ги застигна звън от счупени съдини, последва го отчаяното пееие на Гришка.

Ефим ускори крачка.

Валка го погледна, видя колко много е отслабнал за времето, откакто не бяха се виждали и с тъга помисли: „За какъв дявол аз така бавно раста?“.

А гласно изрече:

— Да вървим при Кирюшкини.

Ефим не отговори, той си мислеше за нещо свое. Вървеше несигурно, защото беше без бастун.

Излязоха на шосето. Тук беше ветровито. Вятърът духаше насреща им.

— Тъдява не се ли вижда някакъв камък? — попита Ефим. — Комай се уморих.

Те повървяха още малко и Валка го сложи да седне на един плосък камък до банката и сам се намести до него. Ефим се обърна с лице към вятъра, притвори очи и мрачно мълчеше.

Покрай банката безшумно течеше снежна вода, изтръгвайки сплъстената миналогодишна трева. Тук-там из водата стърчаха криви жилави филизи. Струите ги заобикаляха, без да ги накланят.

— Ти си прав — неочаквано произнесе Ефим. — Ще заминем при тате, а там всичко ще се нареди.

— А ти ще оставиш ли пиенето?

— Какво говориш! — горещо откликна Ефим и извърна лице, за да не дъха на Валка на водка. — Проклета да е дано! Не ги обичам тия неща — чуваш ли? Тате не е пил и ние от малки не сме навикнали нито на водка, нито на тютюн...

— Нищо, ти пак се закълни! — настояваше Валка. — Аз не искам да си като Гришка!

— Добре, казвам ти! — твърдо произнесе Ефим и като размисли, добави: — Ти... е да, общо взето, добре!

Валка окончателно повярва. Помълча, после вече с друг тон, без упрек и обида, помоли:

— Само че нека да дружим истински, инак аз не мога, когато с мен не искат да разговарят.

— Подлец да съм! — отвърна Ефим. — Ех, какво да говорим! Само че защо трябва да си разваляш живота?

— Как така да го развалям? — разсърди се Валка.

Той искаше да каже на Ефим: „Ти още нищичко не знаеш — ние заминаваме за Москва! Кирюшкини сигурно вече всичко са уредили. Там теб ще те научат на занаят. Аз ще уча. А после ще заминем за Волга...“.

Но Валка нищо подобно не каза. Той не успя. Ефим го сграбчи с двете си ръце и го притисна до себе си.

— Е добре, край, повече няма! Ти си прав — ти и командвай!

Валка почувства, че сега нищо не трябва да казва.

Мълчаха и двамата. Вятърът отдалеч на талази донасяше шума на бързо приближаващия влак. Изсвири локомотивът. Свирката му — настойчива, продължителна — стихваше само за миг и отново се извисяваше — пак и пак. Така свирят локомотивите на експресните влакове, когато минават покрай гарите.

Ефим тежко се надигна, хвана Валка за ръка и пръв понечи да тръгне, но Валка решително го затегли обратно — към селото.

Двама души вървяха по шосето, гонени от пролетния вятър. И на двамата им се струваше, че нечия широка, топла длан, ги подпира отзад и им помага да вървят. А отстрани не можеше да се разбере кой води — момчето или възрастният.

Ленинград, 1955

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.